

Molnár János:

A Csili Művelődési Központ az állambiztonsági iratok tükrében

Művelődési házak és megfigyelésük a szocialista időkben

A szocialista rendszerben, mint minden diktatórikus berendezésű államformában, rendkívül fontos volt a rendszer elméleti keretét adó ideológia, ezért az ezt közvetítő kulturális irányítás teljesen az állam privilégiuma volt. Az ideológiai propaganda közvetítésében, és egyben a lakosság világszemléletének megfelelő irányú befolyásolásában – miközben kétségtelenül kultúrát közvetített és szórakozást is nyújtott – kiemelt szerepet játszott a művelődési házak országos hálózata.¹ A szocialista állam számára a fenti okokból kifolyóan fontos volt a kultúra finanszírozása, és a kultúrát közvetítő művelődési házak fenntartása.

A művelődési házak egy meghatározott vonzáskörzeten belül lakók vagy dolgozók művelődését szervezték, helyet adva a különböző kulturális eseményeknek, otthont nyújtva különböző egyesületeknek, társas köröknek. A művelődési házak hálózata gyakorlatilag lefedte az egész országot, a falvaktól a nagyvárosokig. A területi szerveződés mellett a szocialista nagyvállalatok is feladatuknak érezték, hogy dolgozóik műveltségi szintjének emelése, és egyben kikapcsolódásuk megszervezése érdekében művelődési házakat tartsanak fenn.

A társadalom polgárosodása révén Magyarországon a helyi közösségekben már 1945 előtt is kialakult helyszínei voltak a szabadidő eltöltésének. A városokban és a falvakban mindenhol működtek különböző kultúrát közvetítő, közösségi szórakozást nyújtó szerveződések: társaskörök, egyletek, egyesületek, munkásotthonok, a falvakban pedig gazdakörök, olvasókörök. Ezeket a régi intézményeket és közösségeket az új kommunista irányítás az ideológiai kontroll jegyében a negyvenes évek második felében folyamatosan „gyérítette”. A megmaradt intézményeket és szervezeteket pedig egységesítette és teljességgel alárendelte az új „ideológiai harcnak”. Az ötvenes évek elejére ezért gyakorlatilag teljesen felszámolták a 20. század első felében kialakult, az öntevékenységre nagy hangsúlyt fektető kulturális intézményrendszert, és helyette fokozatosan kiépítették a szocialista ideológia alapján működő művelődési házak és kultúrházak rendszerét. Ezeken a helyszíneken már az addigi nemzeti kultúrától teljesen eltérő új szocialista műveltségeszményt kezdték el közvetíteni.

Az új rendszer kommunista ideológiája az ötvenes években még egy nagyon szigorú irányvonalat képviselt, megkérdőjelezhetetlen napi-politikai mondanivalókkal, melyek közvetítése a művelődési házak legfontosabb feladata volt. Ez az ideológia-közvetítő, a propagandát az emberekbe sulykoló folyamat – bár az eszmei irányvonal alapvetően megmaradt – a hatvanas évektől a részleteiben már jelentősen enyhült és modernizálódott, és lehetővé tette, hogy egyre több politikamentes, illetve politikával kevésbé terhelt tevékenység is kibontakozhasson a művelődési házakban.

A szocialista rendszer gyakorlatilag piedesztálra emelte a dolgozó nép művelődését, és ennek gyakorlati megvalósítása során a művelődési házak rendszere rendkívül széles körben

¹ Tanulmányomban a művelődési ház kifejezést használom, bár ezek a kultúrát közvetítő, szórakozást nyújtó, közösséget fejlesztő intézmények többféle elnevezéssel is működhettek, mint például művelődési otthon, kultúrház, kultúrotthon, ifjúsági ház, stb. A legnagyobb intézmények pedig a művelődési központ elnevezést használták.

lehetővé tett egy bizonyos szintű kulturálódást: a megfelelő ideológiai korlátok között könyvtárak, színházak, mozik és múzeumok nyújtottak a tömegeknek olcsó szórakozási, kikapcsolódási, tanulási lehetőséget.

Diktatórikus jellegéből adódóan a rendszer nem engedhette, hogy a művelődési házak hálózata megfelelő kontrol nélkül működjön, így az intézmények országszerte az állambiztonsági szervek informális felügyelete alatt álltak.² A művelődési házakban zajló események időszakos ellenőrzése ezért a Belügyminisztériumnál rutineljárás volt.

A hatvanas évektől a művelődési házak megfigyelése az állambiztonsági szervek területileg illetékes részlegéhez tartozott.³ A budapesti intézményeket alapvetően a Budapesti Rendőr-főkapitányság (BRFK) belső elhárítással foglalkozó részlege felügyelte. Ez a részleg a hatvanas években a BRFK Politikai Osztályának III. alosztálya nevet viselte (1972-ig), a hetvenes–nyolcvanas években pedig a BRFK III/III. osztálya volt. A vidéki művelődési házak pedig az adott megyei rendőr-főkapitányság hasonló feladatú III/III-as alosztályához tartoztak.⁴

A művelődési házakkal kapcsolatos ügyeket általában két külön „vonalon” felügyelték: külön részleg foglalkozott az ifjúsággal kapcsolatos elhárítással („ifjúságvédelemmel”), és másik részleg a kultúrával kapcsolatos ügyekkel. Természetesen az is előfordulhatott, hogy a központi állambiztonsági szerv – a BM III/III. osztályai, vagy a BM kémelhárító, katonai felderítő, stb. csoportfőnökség - emberei is felbukkantak valamely művelődési ház körül, de ilyenkor azonnal tájékoztatták erről a területileg illetékes állambiztonsági részleget is.

A Kádár-korszak állambiztonsági apparátusa – sem a központi, sem a területi egységek – nem volt nagy létszámú, és ez erősen korlátozta a hatáskörüket is. A vonalanként egy-két tucat fős tartótiszti állománnyal rendelkező alosztályok csak korlátozott számú hálózati személyt tudtak aktívan irányítani.⁵ A megfigyelési feladatokat ezért inkább szűrőpróbaszerűen monitorozva próbálták elvégezni. Az aktív operatív munka többnyire akkor kezdődött egy művelődési ház körül, ha az állambiztonság jelzést kapott valamilyen gyanús tevékenységről. Ebben az esetben megkönnyítette egy művelődési ház ellenőrzését, ha ott aktív ügynök dolgozott. Ha az adott intézményben nem volt aktív hálózati személy, akkor máshonnan irányították át az egyik emberüket, hogy „nézzen körül” a helyszínen. Ha állambiztonsági szempontból érdekesnek találták az esetet, akkor igyekeztek további ügynököket átirányítani, illetve a meglévő ügynökök aktív segítségével újabb ügynököket beszervezni.

Megnehezítette a folyamatos ellenőrzést, hogy az ügynöki állományban nagy volt a fluktuáció: sok beszervezett személy alkalmatlannak bizonyult - szabotálta a feladatát, sorozatosan nem ment el a találkozókra, dekonspirált, esetleg disszidált, stb. Sok olyan eset is előfordult, hogy az ügynök olyan helyre költözött, vagy olyan helyre ment át dolgozni,

² A hazai kommunista politikai-ideológiai titkosrendőrség említése esetében az ötvenes években az „államvédelmi”, míg a hatvanas-nyolcvanas évek idejéből az „állambiztonsági” jelzőt szokás használni.

³ Az ötvenes évekből nagyon kevés anyag maradt meg, így e korszak tárgyalását mellőzi a tanulmány.

⁴ A BRFK és a vidéki rendőr-főkapitányságok állambiztonsági részlegei szervezetiileg elkülönültek a központi belső elhárítástól, amely a BM III/III-a Csoportfőnökség nevet viselte.

⁵ Az állambiztonsági szerveknek dolgozó beszervezett, fedőnévvel ellátott ügynököket összefoglaló névvel „hálózati személynek” nevezik. A szövegekben azonban előfordulhatnak a köznyelvben használt „ügynök” vagy „besúgó” kifejezések is. A hálózati személyek említhetők még a minősítésük alapján is, mint „informátor” (a hatvanas években), „ügynök”, „titkos megbízott” vagy „titkos munkatárs”.

ahonnan már nem volt a jelentéseinek hírszerzési értéke. Ezekben az esetekben az adott személyt kizárták az ügynöki hálózathoz.⁶

A fentiek miatt a meglévő ügynökök mozgatásán, ellenőrzésén kívül a tartótisztek sok idejét kötötte le az újabb és újabb ügynökjelöltek feldolgozása, körbehálózása is.

Bár kijelenthető, hogy a művelődési házak hálózata az egész szocialista korszak alatt folyamatos belügyi ellenőrzés alatt állt, és ezeket a tevékenységeket részletesen dokumentálták, a megfigyelésekről és egyes intézményekről mégis csak nagyon töredékes anyagok maradtak fenn – ha egyáltalán maradt valami egy aktuális intézményről. Ezeket a megmaradt iratokat az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) őrzi, de a dossziék zöme még nincs olyan mértékben feldolgozva, hogy a témában egyszerűvé váljon a kutatás.

A források hiányára az egyik magyarázat, hogy az iratok zömét az akkori állambiztonsági szervek számára semmitmondó tartalmuk miatt idővel leselejtezték – bár ezek természetesen a mai kutatónak számtalan érdekes információval szolgálhatnának...

A korszak jellegéből adódóan feltételezhető, hogy a Rákosi-korszakban a különböző kulturális egységeket lényegesen nagyobb apparátussal – több hivatásos belüggyel és beszervezett ügynökkel – és sokkal szorosabban figyelték meg, erről a korszakról mégsem nagyon maradtak fenn iratok. Ennek főleg a hatvanas évek elején történt nagy iratselejtezések lehetnek az okai, amikor is központi utasításra átnézték, majd tömegesen megsemmisítették a sztálinista idők túlkapásainak belügyi dokumentumait. A legtöbb ma is kutatható irat ezért a hatvanas-hetvenes évekből, és a nyolcvanas évek első feléből maradt fenn. A nyolcvanas évek második felére – a belső elhárítás és ügynöki hálózata hivatalosan 1990 januárjáig működött – vonatkozó jelentések a rendszerváltás idején többnyire még nem az irattárban, hanem az adott alosztályok páncélszekrényeiben voltak, mint élő ügyek. Ezek zömét 1989-90 fordulóján szervezeten megsemmisítették, vagy eltűntek.

A művelődési házak témáját az adott intézményre vonatkozó állambiztonsági tevékenységet összegyűjtő objektumdossziék alapján lehetne a legegyszerűbben vizsgálni. Elméletben minden nagyobb kulturális intézménynek volt objektumdossziéja, ám ezek a legtöbb esetben nincsenek meg.

Mivel nincsenek területi alapon összegyűjtött dokumentumok, a gyakorlatban úgy lehet kutatni a legeredményesebben egy művelődési ház állambiztonsági történetét, ha sikerül beazonosítani egy-két olyan ott tevékenykedő hálózati személyt, akinek megmaradt a munkadossziéja. Az így megtalált dossziék tartótiszti összefoglalóiban szerepelhetnek olyan információk, amelyek alapján újabb és újabb ügynököket lehet beazonosítani. Ezek munkadossziéit olvasva pedig idővel egyre több információ gyűjthető össze. Így lépésről-lépésre, ügynökről ügynökre haladva lehetséges rekonstruálni bizonyos állambiztonsági nyomozásokat. A konkrét helyekkel kapcsolatos kutatást – a dokumentumok eltűnésén kívül – az is nehezíti, hogy sok hálózati személy esetében csak a kutatás vonala – pl. kulturális vagy ifjúsági – volt meghatározva, de nem kötődtek tartósan egy intézményhez. A tartótisztek az éppen adott feladatok szerint szabadon mozgatták ügynökeiket a különböző kulturális objektumok között, és így a munkadossziék jelentései között gyakran csak egy-két jelentést tartalmaznak a kutatott helyről.

⁶ Bár az állambiztonsági szervek munkatársai nagyon profin tudtak nyomást gyakorolni az ügynökjelöltekre, az esetek egy része mégis azt bizonyítja, hogy súlyosabb retorziók nélkül is nemet lehetett mondani a beszerzési ajánlatra, illetve ügyesen ki lehetett bújni a feladatok alól.

1. A hatvanas évek második fele - Az Atlas No1. és a Sámson együttesek a Csiliben

Ez a fejezet nem a zenéről szól, de a történetben szereplő személyek számára a zene – az ő zenéjük – jelentette a világot. Ez az időszak egy új korszak hajnala volt Magyarországon, és konzervatív kommunista rendszerek, jellegükből adódóan, nehezen fogadták be az újdonságokat. Az angolszász zene beáramlásával kezdetben nem tudtak mit kezdeni a szocialista rendszer ideológusai és a párt legfőbb vezetői. A szocialista táboron belül szerencsére Magyarország még az enyhébb elnyomó rendszert képviselte, és némileg engedékenyebb volt zenei téren is, így a komolyabb megtorlások helyett csak az apróbb gáncsoskodások keserítették meg az akkori zenészek életét.

A szocializmusban – a szovjet mintát követve – a hivatalos ideológia már az ötvenes évek elejétől foglalkozott az angol nyelvű könnyűzenével – akkor még főleg az amerikai dzsesszt és bluest, illetve előadókat bélyegezték meg, mint nemkívánatos és dekadens jelenséget. Az ötvenes évek közepétől új zenei hullámok indultak ki Amerikából, és a világot meghódította a rock and roll, 1962 októberében pedig a Beatles Love Me Do című kislemezével elkezdődött a beatkorszak. Mindeközben a korabeli magyar kultúrpolitika csak az olasz és francia nyelvű slágerek terjesztését engedélyezte, az angolszász zenei lemezekhez nem lehetett hivatalos úton hozzájutni, és az új számokat nem lehetett játszani a hazai adókon.

Az új műfajok azonban megállíthatatlanul áradtak be a rádiók hullámhosszain. A Szabad Európa, a Luxemburg Rádió és a többi nyugati adó folyamatosan játszotta az aktuális világsikereket, amelyeket határtalan lelkesedéssel a hallgattak a hazai fiatalok is – még ha nálunk zavarták is ezeket a rádióadásokat.

Az új stílusok hatására gombamód szaporodtak az amatőr zenekarok, akik hallás után próbálták megtanulni és eljátszani a slágereket, és házilag barkácsolták az elektronikus zenéhez szükséges hangszereket, erősítőket, és egyéb eszközöket.

Az angolszász zenei divat megállíthatatlanul terjedt Magyarországon, fiatalok tömegeit lelkesítették az új dalok és a velük megjelenő modern tánc. A hatalom nem is tett túl sokat ennek megakadályozására. Bár nem lehetett kapni angolszász könnyűzenei lemezeket, de játszani lehetett ilyen zenét. Nagyon korlátozott számban lehetett csak modern nyugati hangszereket és zeneeszközöket rendelni, hihetetlenül drágán, de azért a kitartóbb együttesek megszerezték ezeket. A hatvanas évek elején a tánciskolákban, az iskolai rendezvényeken, a kultúrházakban, a szabadtéri színpadokon, mindenhol angolszász zenét játszottak az együttesek – természetesen a korabeli hazai slágerek mellett.

Az állambiztonsági szervek – a rendszer egyik konzervatív pilléréként – fokozott figyelemmel kísérték az új zenei stílusok együtteseit. Úgy vélhették, a zenével terjedő „nyugatimádat” bomlasztja a fennálló rendet. A zenészeket és a rajongótáborukat pedig a rendszerellenes nézetek potenciális híveinek tekintették, ezért fokozottan kívánták ellenőrizni őket.

Feltehetően ennek köszönhető, hogy a magyar könnyűzenei életet még az átlagnál is jobban behálózták a titkosrendőrség ügynökei.

A korabeli Csili – hivatalos nevén a Pesterzsébeti Vasas Művelődési Otthon – a hatvanas években fontos helyszíne volt a budapesti könnyűzenei életnek. A Csili nagytermében fellépő együttesek és a hajnalig tartó tánc lehetősége tömegeket mozgató meg szombatoként. Ezen a színpadon lépett fel Atlasz No1., majd a Sámson együttes is.

Az alábbi írásban két ügynökké vált zenész jelentéseit válogattam össze. Ezek a jelentések sok apró részletet árulnak el a Csili korabeli látogatóiról, elsősorban azokról, akik kivívták a hatóságok figyelmét. És sokat árulnak el az állambiztonsági szervek működéséről, hatékonyságáról, képviselői gondolkodásáról.

A beszámoló kétségtelen főszereplője egy „Papp Ferenc” fedőnevű informátor, aki éveken keresztül rendszeresen jelentett a Csilivel kapcsolatba hozható témákról.⁷ Jelentéseiben sok együttes szerepel érintőlegesen (pl. Illés, Metró, Scampoló, Kex, Omega, Píramis, Skorpió, P. Mobil, Sakk Matt, Tűzkerék, Syrius, Echo, 100 Folk Celsius, Juventus, Pannónia), és sok zenész is, de jelen összefoglalóban csak a Csilit, mint helyszínt érintő részeket idézem.

Az 1942-es születésű „Papp Ferenc” – valódi nevén Elekes Zoltán – szaxofonosként a Zenith együttesben kezdte beatzenei pályafutását 1960-ban.⁸ Az együttes 1961-ben felvette a Metro együttes nevet, és később így vált a magyar könnyűzene egyik korai legendájává. Elekest 1962 novemberében elérte a korabeli fiatalok végzete, és húsz éves korában behívták sorkatonai szolgálatra. Székesfehérváron szolgálta le a két évét. Hétvégeken több katonatársával együtt egy alkalmi együttesrel szolgáltatták a tánczenét a helyi tiszti klubban, amiért feltehetően több kedvezményben részesülhetett. Szolgálata alatt szervezte be a sorállomány közötti belső elhárítással foglalkozó III/IV. csoportfőnökség, 1964-ben. Ugyanazon év októberében leszerelt. Két év nagy idő volt, addigra a Metronak már másik szaxofonosa volt, így Sztevanovity Zorán nem vette vissza az együttesbe.

Ezután Elekes, akit a továbbiakban a „Papp Ferenc” fedőnéven fogok említeni, egy Atlas nevű együtteshez csatlakozott. Az együttes tagjai hamarosan rájöttek, hogy van még egy ilyen nevű együttes, ezért Atlas No1. néven kezdtek fellépni.

⁷ „Papp Ferenc” hálózati személynek egy darab, 318 oldalas munkadossziéja ismert. ÁBTL 3.1.2 M-39 755. A „Papp Ferenc”-cel kapcsolatos idézetek a továbbiakban mind ebből a dossziéból származnak. „Papp Ferenc” (Elekes Ferenc zenész) ügynöki tevékenységét először Szőnyi Tamás hozta nyilvánosságra. Szőnyi Tamás: Nyilván tartottak – Titkos szolgák a magyar rock körül, 1960-1990. Budapest, 2005. Magyar Narancs-Tihanyi Rév Kiadó.

⁸ Az együttes tagjai voltak: Sztevanovity Zorán énekes-szólógitáros, Sztevanovity Dusan ritmusgitáros, Rudas András zongorista, Elekes Zoltán szaxofonos, Maka Béla bőgős és Bálint István dobos.

A belügyi szervektől nem lehetett csak úgy megszabadulni, ha valaki már együttműködést vállalt. Miután Elekes leszerelt, 1965-től a BRFK Politikai Osztályának III/b. csoportjánál kezdték továbbfoglalkoztatni, mint informátort. Elsősorban az amatőr zenekarok (ez volt a beat zenekarok korabeli belügyi elnevezése) és a körülöttük kialakult galerik, „ellenséges hangadó személyek” körében használták fel. Tartótisztje az első években Balla László rendőr százados volt, de gyakran találkozott a csoport vezetőjével, Simon Károly századossal is. 1965-ől eleinte a Kékes presszóban tartották a találkozókat, ott adta le a jelentéseit.

Az új részlegnél az első jelentését 1965. február 5-én adta a Metro zenekarról.

„Papp” 1965-ben lakatosként dolgozott a MÁV-nál, a Nyugati pályaudvaron, és 1200 forintot keresett. Az Atlas No1. együttes 1965-től (1965 októberétől, vagy Elekes szerint májusától) a Csili Művelődési ház rendszeres fellépője volt. Hetente háromszor próbáltak.

1965. május 7-én „Papp Ferenc” a Kékes presszóban az alábbiakat jelentette Simon Károly rendőr századosnak az Atlas No 1. zenekarról és a köré tömörült galeriről.⁹

„Feladatom volt a Pesterzsébeti Vasas Művelődési Otthonban játszó Atlasz tánczenekar, és a körülötte kialakult társaságról (slepp) jellemzést készítenek, és ezenkívül megtudjam, hogy az odajáró fiatalok milyen csoportokat alkotnak és milyen tevékenységet folytatnak. ... a zenekar körül kialakult slepp túlnyomó részt közeli ismerősök, rokonok. Állandó jelleggel részt vesz a zenekar minden fellépésén pl. Kaiser Richárd (Bp. VII. Vörösmarty u. 4.), akit az ismerősök csak Ricsinek becéznek. Már hónapok óta nem dolgozik, iskolába nem jár, és a 18. életévét még nem töltötte be. Barátja, akit „Hosszú” néven becéznek, vele egyidős, eladó egy Váci utcai méteráru üzletben. Ketten elválaszthatatlan jó barátok. Egyébként a zenekar vezetőjével, Brunner Józseffel egy házban lakik, akivel gyerekkoruk óta tartják a kapcsolatot. Brunner egyébként nagy szélhámós, fő foglalkozása zenész, mellette apró üzleteléseket folytat, hogy kevés fizetését kiegészítse. Jóhiszemű emberektől kisebb-nagyobb kölcsönöket vesz fel, és azokat nehezen és nem időben adja vissza.

Egyébként a „Csili” közönsége nagyon válogatott. A környék bicskásaitól, vagányaitól kezdve a rendes, dolgozó fiatalig minden kategória megtalálható. Általában kisebb csoportokban látogatják a kultúrotthont. A legnagyobb létszámú csoport is csak 15 főre tehető, stabil tagokkal. Több ilyen csoport van. Az egyik csoport fő emberével megismerkedtem, és csak annyit tudtam meg róla, hogy őt „USÁ”-nak becézik társai, és tisztelik. Aki nem ismeri ezt a nevet, talán még fel is pofozzák. A fiatalember 20 év körüli, 178-180 cm magas, szőkésbarna hajú (félrefésült), erőteljes álkapcsa van, és egy kicsit aránytalanul nagyobb a feje. Széles vállú, izmos, hangja, mint egy rekedt autóduda.

⁹ Az Atlas No 1. kezdeti felállása a következő volt: Brunner József (basszusgitár, zenekarvezető), Hanka Péter (gitár), Harci József (ritmusgitár), Rozinszky Csaba (dob), Elekes Zoltán (szaxofon). Kezdetben a Majakovszkij utcában léptek fel, Bella néni tánciskolájában, majd a Csili állandó zenekara lettek. Több tagcseréjük is volt, Brunner disszidált, csak Elekes és Rozinszky maradt a csapat tagja 1967-ig, amikor is Elekes átment a Sámson együttesben, az Atlas No 1. pedig eltűnt a süllyesztőben.

A zenekar előtt álldogálnak, egy csoportban, és biztatják őket. Ez a biztatás, ordítás, fütty óriási dobogás közepette megy végbe. Szünetekben a büfében sört fogyasztanak, és úgy látszik, a pincért is régen ismerhetik, mert tegező viszonyban vannak, és szinte ráparancsolnak, hogy „hozz 3 üveg sört, de gyorsan” – és az idősebb, 35 év körüli pincér minden mást félretesz addig.

A „Csili” kamaratermében kb. 500 személy befér, és ezek a fiatalok nagyjából ismerik egymást. Aki osztályidegen, tehát nem erzsébeti, azt addig ingerlik, amíg vagy elmegy, vagy kiprovokálják a verekedést. Mint ahogy erre már példa is volt, már az Atlasz zenekar idejében is. Idegen nem kérhet táncolni odavalósi lányt, viszont ha idegen lányt nem ad át valaki, összevissza verik. Természetesen nem a teremben, hanem megvárják a „Csili” előtt, és „elkísérik” egy darabon. Ilyen házi szokások uralkodnak ott.”

Május 21-én egy másik téma mellett mellékesen az alábbiakat jelenti: „a Pesterzsébeti Vasas Művelődési otthonban felbukkant „USA” nevezetű fiatalembert és annak társaságát már 3 alkalommal nem láttam. A nevezettek közül az egyik fiattól megtudtam, azért nem jöttek el, mert nem tetszik a zenekar. Különben is kinyitott már az Ifjúsági Park. Miért járjanak zárt helyre, amikor az jobb.”

Nyárra valóban csökkent a Csili látogatottsága. Június 25-én egy más témájú jelentés végén megjegyzi: „Pesterzsébeten, a „Csiliben” a helyzet megváltozott. A közönség erősen megfogyott. Már csak 2-3 fős csoportok vannak, de ez is ritkaság. A szombati rendezvényekkel vannak csak bajok, időnként be-betéved egy rendbontó. Az ilyeneket a rendőrség hamar leszereli.”

A jelentésekből megállapítható, hogy működése elején – 1965-ben – „Papp Ferenc” még megpróbálta elbliccelni a feladatait. A tartótisztje azt írta róla, hogy nem elégedettek vele, mert a találkozókra rendszertelenül, vagy egyáltalán nem jár el, és ilyenkor nem is jelentkezik be. A tartótiszt az alábbiakat írta a jelentés végére: „utaltam arra, hogy ilyen körülmények között kénytelenek leszünk a katonai elhárításnak visszaadni, s ez esetben feltehető, hogy nyári hadgyakorlatra, valamint átképzésre is behívják. Az informátor láthatóan zavarba jött és nem szeretne bevonulni katonának.”

Feltehetőn „Papp Ferenc” számára a katonaság kellemetlen emlék volt és komolyan megijedt attól, hogy újra behívhatják. A jelentés szerint Papp ezután kérte a tartótisztjét, hogy még a héten találkozzanak, mert le szeretné adni a jelentését, és fogadkozott, hogy a továbbiakban nem fog lazálni. A fenti próbálkozás után több panasz nem volt ügynöki munkásságára: szorgalmasan jelentett, végrehajtotta a feladatait, és nem habozott másokról terhelő adatokkal szolgálni a belügyiek számára.

1965. július 1-én többek között az alábbiakat jelenti a Kékes étteremben Simon századosnak: „a „Csiliben” ismételten felbukkant az „USA” nevezetű fiatalember csoportjából egy illető, akinek a nevét sajnos nem tudtam meg, ellenben a következőket mondta el: VI. 26-án éjjel 2-3 lány és mintegy 10-15 fiú összegyűltek a Csepeli öbölben, ahol több demijon bort elfogyasztottak, a lányokat sorra megerőszakolták, és utána az ott lévő Kis-Duna ágánál szalmakazalba és környékére lefeküdtek aludni. Reggel 4 h-kor a rendőrség riadóautója találta őket meg.” Papp megadja a banda három hangadójának a becenevét (ezeket a levéltár kitakarta a dokumentumban). A felsoroltak mindannyian Erzsébeten laktak.

„Papp Ferenc”-et ezután megbízták, hogy mélyítse el a kapcsolatát az „USA” becenevű személy fent említett barátjával, és szerezzen konkrét adatokat a galeri dolgairól. Barátkozás ürügyén tegyen nekik kisebb-nagyobb szívességeket – pl. az együttesével játszanak olyan számokat, amelyeket ők kérnek.

„Papp Ferenc” öntevékenyen is jelentett a tudomására jutott terhelő dolgokról: informálta a tartótisztjét arról is, hogy egy Csarmaz Lajos nevű ismerőse disszidálni akar, vagy hol rendeznek valakik titkos vidéki házibulit, szándékosan olyan helyszínen, ahol sohasem jár rendőr.

1965 nyarán beszámol egy új bandáról, amely felbukkant a „Csiliben”. Mivel a mintegy húsz fiatal mind egyforma piros ingben jár, elnevezték a társaságot piros inges galerinek. A tartótiszt ez esetben is megbízza az informátort, hogy ismerkedjen meg valakivel a társaságból, és tudja meg, van-e másik gyülekező helyük. 1965. szeptemberében jelenti is a piros inges galerről: „a társaság egy része állandó látogatója a „Csili”-nek. A társaság másik fele az Erzsébeti Sörkertben volt található mindezidáig majdnem minden este. A mintegy 15 főből álló csoport tevékenysége állandó magnózásból, számkeresésből és esténként sörözésből állt. Időnként egy-egy lakáson rendeztek kisebb összejövételeket. Ezek célja tudomásom szerint csak a szórakozás. ... Liedmann István (XX. Alkotmány u. 80.) és Verőcei Gábor (XX. Vas Gereben u. 36.) a társaság két olyan tagja, akik állandóan feljárnak a Csilibre. Tevékenységüket eddig csak abban látom, hogy ők is magukra öltötték a piros inget. A társaságból a kapcsolatot eddig csak velük tudtam felvenni. Tőlük tudtam meg az előző jelentésemben foglaltakat., „Papp” ezután feladatul kapta, hogy Liedmannal és Verőceivel barátkozzon, és tudja meg a többiek nevét, címét.

„Papp Ferenc” azt is jelentette, amikor egy Szűcs Gábor nevű papírgyári technikus Hruscsov ENSZ-ben elmondott beszédét parodizálta. A szovjet főelvtáron való gúnyolódás azonnal érdekelni kezdte a belügyes elvtársakat. Tudni akarták, hogy kik voltak jelen az eseménynél, és az ügynöknek össze kellett írnia, kik előtt gúnyolta a technikus Hruscsovot.

A kortársak szerint a Csili egy „kemény” szórakozóhely volt, tele helyi bandákkal, akik könnyen verekedést provokáltak. A Csili egyben zártnak és provinciálisnak is tűnhetett, olyan

értelemben, hogy a helyi törzsgárda nem nagyon szerette a máshonnan odavetődőket. Az alábbi történet szerint a változásokhoz is konzervatív módon viszonyultak. Amikor 1965 őszen a Csiliben egy új együttest, a korai – akkor még angol beatzenét játszó – Syrius együttest hívták egyes alkalmakra, a helyi törzsközönség hevesen tiltakozott. A piros inges galeri tagjai például elhatározták, hogy mindaddig nem járnak a Csilibé, amíg a Syrius együttes játszik. Ez a Csilinek elég jelentős látogatottság csökkenést jelentett, mert barátait, ismerőseiket is elég sikeresen agitálták. Ha pedig nem ment szép szóval, akkor erőszakkal próbálták gyéríteni a látogatók számát. „Papp Ferenc”-nek, aki felsőbb utasításra összebarátkozott több piros ingessel is, meg kellett tudnia, kik voltak a bojkott kezdeményezői. Októberben az alábbiakat jelenti a Kékes étteremben Balla századosnak a piros ingesekről: „a társaság 4 tagjával találkoztam a Csiliben, 1965. október 10-én este. A társaság nagyon ritkán van ennél nagyobb létszámmal együtt. Tervezik, hogy ha marad a Syrius együttes, nagy munkát fognak kifejezni azért, hogy a fiatalok ne járjanak fel. Tervezik, hogy röpcédulát kellene a tömeg közé dobni, ezzel a felirattal: Fúj Syrius.”

Hogy milyen okok miatt nem szerették a Syriust, az nem világos – talán más zenei stílust képviseltek, vagy személyi ellentétek álltak a háttérben? Ezekről leginkább a korabeli tanúk és résztvevők tudnának beszélni. Végül azonban megnyugodtak a kedélyek, november 19-én már az alábbiakat jelentette a társaságról: „Jelentem, hogy a piros ingesek az elmúlt hónapban semmiféle közös programban nem vettek részt, azon kívül, hogy feljárnak és normálisan viselkednek a Csiliben. A piros ingesekről más jelentenivalóm nincsen.”

1966-ban továbbra is a Csilibé bejárók és egyes megadott személyek figyelése a legfőbb feladata. Március 25-én jelenti, hogy feltűnt egy újabb társaság, akiket az erzsébeti fiatalok „dzsumbujisták” gúnynéven illetnek. Ez a társaság okozta azokban a hónapokban a legtöbb rendbontást, garázdaságot. „Papp Ferenc” szerint „a társaság létszáma 10-től felfelé meghatározatlan”.

Itt meg kell jegyezni, hogy az állambiztonsági szerveket a garázdaság, és a bandázás nem különösebben érdekelte, mivel az nem tartozott a profiljukba. A csoportosuló fiatalok törvényszegéseiről rövid úton továbbították az információikat a kerületi kapitányságnak.

A különféle bandákról azonban folyamatosan bukkantak fel a Csili környékén, így „Papp”-nak mindig volt miről jelentenie: 1966. augusztus 26-án jelentést tett Balla rendőr századosnak a Szabó fedőnevű **T-lakásban** egy XX. kerületi galeriről. „...VIII. 20-án, az esti órákban megjelentek a teremben „Cigány”, „Majom” gúnynevű és Hornyák nevezetű személyek, egy nagyobb társasággal, majd később a fent említett 3 személy, tánc közben, rendbontó magatartást tanúsítottak az énekesnővel és a vele lévő személyekkel. Később egy általam ismeretlen személy a rendezőségért ment. A rendezők megérkezése után a fenti személyek a rendezőkkel szembeszálltak, amikor kivitték őket az étterembe. Hogy később mi lett velük, nem tudom. A rendezvény végével, amikor a zenekar távozott, a fenti 3 személy kb. 10 főnyi társasággal megtámadta a zenekar tagjait, azonban verekedésre nem került sor,

mert járőr jött és ekkor a személyek szétfutottak. Közben megfenyegették a zenekart, hogy úgyis ki fogják őket készíteni. Megjegyezni kívánom, hogy a fent nevezett személyek közül a „Cigány” gúnynevű személy hasonló garázdaság büntette miatt el volt ítélve 11 hónapra, és kb. 2 hete szabadult. Lakcímükkel kapcsolatban annyit tudok, hogy a XX. Kossuth Lajos utca és Templom tér közötti részen laknak.”

„Papp”-nak ezután feladatul adták, hogy figyelje „Cigány”-t és társaságát is. Hamarosan jelenti is hogy „Cigány” és társasága az elmúlt időszakban nem jelent meg a Csiliben. 1966. augusztus 28-án reggel a nevezett és társasága ismételtén szóváltásba került a zenekarral. Hosszas vita és veszekedés után tettelegesség nélkül távoztak.”

Az informátornak ez esetben is meg kellett ismerkednie a fenti társasággal; megtudni a nevüket, és hogy hová járnak szórakozni. A tartótiszt utasítja, hogy hívja meg őket sörre vagy feketére, tetszőleges helyre – hátha így kiderül, hova járnak.

Szeptemberre a „Cigány”-féle bandát kitiltották a Csiliből, így oda már nem mehettek, bár többször megvárták még az együttes tagjait, és ilyenkor veszekedést provokáltak ki.

A visszaemlékezők szerint a Csili egy híresen kemény és problémás hely volt, ezért a rendezőség is fel volt készülve a nehezen kezelhető fiatalokra. A rendezők jó része válogatott sportolói múlttal bírt, bokszozó vagy súlyemelő volt - fenn tudták tartani a rendet, és ha valakit kitiltottak, az már nem tudott bejutni.

„Papp” szerint – aki maga is a Csili környékén lakott – „Cigány” és társasága az alábbi helyekre járt: Erzsébet Gyöngye, Kiskulacs, Aranycsillag. Többet nem tudott róluk, mert közlése szerint közte és „Cigány” között „személyi ellentét van”. Mindenhatónak tűnő szervezetük ellenére az állambiztonságiak ügyetlenségére és információszegénységére vall, hogy annak ellenére, hogy „Cigány” priusszal rendelkezett, és valószínűleg közismert volt a környéken, még a jelentésekben való feltűnése után egy hónappal is bizonytalanok voltak a kilétében, és „Papp”-al fénykép alapján próbálták Cigányt beazonosítani. Felismerte.

A „Papp” által adott jelentések értékelésében általában („Farsangi” ügynök felbukkanásáig) az ügynököt megbízhatónak, de nem ellenőrzöttnek értékelték. Erről arra lehet következtetni, hogy 1965-66 között a Csili állományában nem volt más hálózati személy.

Az informátor október 7-én az alábbiakat jelenti az erzsébeti galerről: „... a galeri tagjainak rendes nevét megállapítani nem tudtam, azonban a következő gúnyneveket tudtam meg: Kukxi (!), Tedi, Majom, Cigány, akik a XX. kerületben garázda cselekményeket követnek el, verekedéseket provokálnak. ... Tudomásom van arról, hogy Erzsébeten e személyektől félnek, mivel a legcsekélyebb szóváltás esetében verekednek, bicskáznak. Ilyen tevékenységük miatt már több szórakozóhelyről kitiltották őket. A Csilibé bejár egy személy, akinek a nevét még konkrétan nem tudom. Ez a személy magát sorozatosan nyomozónak adja ki. Mondja, hogy ő most is szolgálatban van és dolgozik. Tudomásom van arról, hogy a személy korábban a Csili büféjében szombat-vasárnaponként kisegítő pincérként dolgozott. Tudomásom van arról is, hogy az illető dolgozik, bár munkahelyét még nem tudom.”

„Papp Ferenc” a szokásos feladatot kapta: mélyítse el a kapcsolatát a galeri tagjaival és tudja meg a személyek nevét és munkahelyét. Meg kellett tudnia továbbá, hogy kik tartoznak még a galeribe és milyen tevékenységet fejtenek ki. Megbízták azzal is, hogy derítse fel az álnyomozó kilétét is, és hogy mit is csinál pontosan.

Megállapítható, hogy a jelentésekben szereplő csoportosulások és galerik gyorsan eltűntek a képből. Ha a tagok valamilyen köztörvényes bűncselekményt követtek el, a rendőrség nagyon gyorsan kivonta őket a forgalomból, akik pedig rendbontással kísérleteztek a Csili területén, azokat a rendezőség kitiltotta a szórakozóhelyről.

„Papp” 1967. március 2-án jelenti a Szabó fedőnevű T-lakásban Balla századosnak, hogy a Csiliből az előző jelentéseiben szereplő galeri-tagok elmaradoztak, mivel a Csili rendezősége kitiltotta őket. A társaságból egy személy bevonult katonának. A galerik szinte teljesen szétszóródtak. A társaságból néhány ember még mindig rendszeresen bejár a Csilibé, de rendbontást már nem okoznak. Az ügynök eljárt az Aranycsillagba és az Erzsébet Gyöngyébe is, ahol találkozott néhány galeri-taggal, de azok nem voltak többen 2-3 személynél, és rövid fogyasztás után rendbontás nélkül távoztak. Ezt a jelentést részben ellenőriztnek minősítette a tartótiszt, ami arra utalt, hogy valahol a környéken még egy ügynök dolgozhatott, aki révén ellenőrizhették, hogy „Papp” valós dolgokat jelentett.

Az informátort megbízták, hogy egy „Tojás” gúnynevű személynek tudja meg a rendes nevét és lakcímét – ehhez használja fel az eddigi ismeretségét – és mint zenekar-vezető, az illető társaságát a szünetben hívja meg egy feketére, és folytasson velük beszélgetést.

„Papp Ferenc” ekkoriban lett az Atlas No 1. zenekarvezetője, miután az előző vezető, Brunner József disszidált.

Az Atlas No1. szépen hozta a közönséget, de a Csili vezetősége – Bálint Lehel, a művelődési ház művészeti vezetője – elégedetlen volt a felszereléssel. Akkoriban a nyugati erősítők elképesztően drágák és nagyon nehezen beszerezhetőek voltak, így sok együttes mindenféle „sufnifituning” eszközöket használt.

1967 tavaszán újabb gyanús társaságról jelentett az informátor: „Az eltelt idő alatt felkerült egy társaság, kb. 6-10 fő, akiknek neveit nem ismerem, vezetőjük gúnyneve „Tarzan”. Szórakozni, táncolni a Csilibé és a Hazai Fésűsfonóba járnak. A nagy verekedéseket az utóbbi időben ez a társaság produkálja. A Csilibé bejáró személyek elmondása alapján ezek a személyek az Illatos út és a Gubacsi út környékén laknak.” Ezt a társaságot rövid úton kitiltották a Csiliből.

Nyár elején már arról számol be Balla századosnak, hogy a „Tarzan”-féle galeriről nem tud jelenteni, mivel nem járnak be a Csilibé, viszont „...megjelent egy 8-10 fős társaság, akik korábban is bejártak a Csilibé, de nem csoportosan. Az elmúlt időben majdnem minden szombaton megjelennek, és költekező életmódot folytatnak, melyet bizonyít, hogy sok

esetben egy láda sör mellett szórakoznak. Az elmondottak szerint mindegyikük motorkerékpárral rendelkezik, különböző típusúakkal. A csoport tagjai közül két személynek tudtam megállapítani a nevét és a címét: Verőcei Gábor, XX. Vas Gereben u. 36., valamint Bak Pál, aki a XX. Lázár u. és Magyar u. sarkán lakik, ahol a szüleinek szikvíz üzemük van. Az elmondottak szerint az utóbbinak az NSZK-ban ismerőseik vannak, akikkel tartják a kapcsolatot. Hogy azok kik, arról tudomásom nincs. Bak elmondása szerint kb. 1-2 hónappal ezelőtt eladták Opel 1958-as gyártmányú kocsijukat, mondván, hogy nincs rá szükség, mivel úgyis kapnak az NSZK-ból másikat és jobbat. A fenti csoport a Csilin kívül több éjszakai szórakozóhelyre is eljárnak, így pl. Bella Itália, Belvárosi Kávéház, Fortuna, stb...”

„Papp”-nak itt is a szokásos a feladata: elmélyíteni a kapcsolatát az említett társasággal, főleg Bakkal, és tudja meg a többiek nevét is, valamint „lehetőség szerint írja fel a motorkerékpárok rendszámát és típusát”. Június 22-én már ezt jelenti: „...az elmúlt idő alatt a korábban említett társaságból Bak és Verőcei egy harmadik személlyel, akinek a nevét nem tudtam megállapítani, megjelentek a Csiliben, táncoltak, szórakoztak. Különösebb tevékenységet nem fejtettek ki. Megállapítottam azt is, hogy a társasághoz tartozik egy Zagyva Béla nevezetű XX. ker.-i lakos. Ezen kívül még egy személy, akinek a motorkerékpár rendszáma ES 11-81, Pannónia, XX. ker. Mézes u.-i lakos...”

„Papp Ferenc” 1967. június 22-én jelenti, hogy a Spencer Davis együttes koncertjére a fiatalok között óriási az érdeklődés, mind a három napra elkelt minden jegy. Tudomására jutott, hogy néhány fiatal „petárda-szerű dolgokat vásárolt a Népköztársaság és a Tanács körúton lévő fegyverüzletekben, amit az előadáson kívánnak majd felhasználni...” A jelentésből az is kiderül, hogy nem tudja, kik ezek a fiatalok, ő is mástól hallotta a pletykát.

Július 13-án jelenti a motorkerékpáros társaságról: „...a megadott társaságból csak Bak Pál jelent meg, ismeretlen személyekkel italozott. A többi személy nem jelent meg, feltételezhetően a Spencer Davis koncertje miatt.

Augusztus elején az alábbiakról számol be: „jelentem, hogy a már jelentett motoros társaságból az eltelt idő alatt csak Bak Pál jelent meg 1967. júl. 29-én. Társaságából az érdekeltek közül más nem jelent meg. Bak az eltelt idő alatt rendesen viselkedett, olyan megjegyzései nem voltak, amit jelentésbe kellene foglalni. A korábban megkapott gn.-ű *[gúnynevű]* személyek közül megjelent a Csiliben a „Pumás” gn. személy, akinek rendes nevét még nem tudom. A csoport kb. 6-8 főből állt, nagy részük a XX. ker. Magyar Lázár u. sarok környékén laknak. Az utóbbi időben szombat-vasárnap rendszeresen jelennek meg a Csiliben. Öltözködésük nem kihívó, hajviseletük hosszú és rendetlen. Életkoruk 18-20 év. A csoport tagjai rendszeresen, sőt sok esetben túlmértékben fogyasztanak szeszesitalt. A szesz hatására több ízben verekedést provokáltak, amelynek kimenetele az volt, hogy a Csili előtt, lehet mondani, szombaton este, ill. éjjel kb. 2 óra körül olyan verekedések történnek, hogy személyt vagy személyeket kórházba kell szállítani. A megtörtént verekedés után a fent említett személyek gyorsan eltávoznak. A nyugodtan szórakozó vendégek felvetették, hogy a

rendőrök legalább szombaton este, amikor elég sokan megjelennek a szórakozó helyen (többek között huligán csavargók), a járőr több esetben ellenőrizzé a helységet és környéket, de főleg a zárás előtt, amikor a fenti cselekményeket követik el.” A jelentés után „Papp”-ot ráállítják a „Pumás” és „Fogas” becenevű személyekre.

Augusztus 10-én megbízták „Papp”-ot, hogy „Orgován Sándor „Bika” gúnynevű személyt és társait derítse fel, tudja meg, milyen tevékenységet fejtenek ki, hová járnak szórakozni. „A fentiekről készítsen konkrét jelentést.”

1967. szeptember 14-én már egy új társaság felbukkanásáról is tudósít, miközben a régi célszemélyeket is figyelemmel követi: „Feladatom volt a Csilibé bejáró megadott személyek tevékenységének figyelése, valamint két személygépkocsi rendszámának megállapítása. Feladatommal kapcsolatban jelentem, hogy az eltelt idő alatt a megadott személyek közül csak a korábban említett Bak Pál és társasága látogatják a Csilit, azonban ottlétük alatt rendesen viselkedtek. Ellenséges tevékenységet nem fejtenek ki. A fentieken kívül egy „Báró” gn. személy kb. 10-12 főnyi társasággal jár be a Csilibé. A csoportra jellemző, hogy 4-5 személy feltűnően szögletes frizurát visel, amit feltehető hogy cukros vízzel állít elő. A csoport tagjairól megállapítható, hogy a Csili törzsvendégei, a fiatalok tisztelettel adóznak a „Báró” társaságának, amelyből arra lehet következtetni, hogy korábban vagy verekedés volt köztük, vagy közülük többen börtönben voltak, mivel a börtönviselteteket nagyra becsülik. Meg kell említeni azt is, hogy „Báró” és társasága a Hazai Fésűsfonó kultúrtermében található. Tapasztalatom szerint minden csütörtöki napon. A csoport tagjainak tevékenységét nem ismerem. A gk.-ra vonatkozóan a korábban adott rendszámokon kívül mást megállapítani nem tudtam...” A tartótiszt természetesen ráállítja az informátort a „Báró”-ra és társaságára is. Barátkoznia kell velük; tartója azt javasolja, hogy az együttesével játszon nekik slágereket, a kedvenceik közül.

„Feladatommal kapcsolatban jelentem, hogy az eltelt idő alatt „Pumás” és társasága rendszeresen látogatták a Csilit, általában 6-8-10 fős társasággal. ... Több esetben előfordult az is, hogy tettelesen provokáltak ismeretlen fiatalokat. Amennyiben az illető szólni mer, úgy melegebb éghajlatra küldik. A „Pumás” kb. 175 magas, vékony, jobb karjában tetoválás van. „Fogas” kb. 170 magas, vékony, kb. 16-18 évesnek néz ki, bár életkora 19-20 év. Ezek a személyek a társasággal többnyire megjelennek, azonban a társaság többi tagját nem ismerem.” Balla százados ezután megbízza az ügynököt, hogy barátkozzon „Pumás” társaságával. „Feladatát úgy hajtsa végre, mint zenész. A szünetben menjen le a társasághoz, és mint ismerős, beszélgessen velük, és kérdezze meg, milyen számokat szeretnének hallani.”

Október 12-én az alábbiakat jelenti: „... az említett személyek mindkét szombaton megjelentek, azonban a kapcsolatot velük felvenni nem tudtam, mert a zenész-szakszervezet által kiküldött 4 énekessel kellett foglalkoznom. A csoportra jellemző az, hogy a közlekedési eszközökön, vagy helyiségekben megjelenni úgy nem tudnak, hogy valami botrányt ne okozzanak. Tudomásomra jutott az, hogy az erzsébeti galerik egy része a Templom téren, a

Kossuth és Tátra mozik, Aranycsillag valamint Erzsébet Gyöngye helyeken gyülekeznek, és innen indulnak különböző tevékenységeik végrehajtására.”

„Papp” 1967 novemberében új tartótisztet kapott Bíró rendőr alhadnagy személyében. November 29-én a Margareta (Margaréta?) presszóban kellett jelentenie Bíró alhadnagynak. „Feladatunk volt „Pumás” és társasága közelébe férközni, és a Csilibé járó feltűnően viselkedő társaságok figyelemmel kísérése. 1967. nov. 26-án este 19 h. „Pumás” és 6 főnyi társasága megjelentek kiöltözve. A társaság állandóan együtt tartózkodott. A szünetekben az I. emeleti büfében ittak, így a közelükben helyezkedtem el. A társaság a puskaapor készítéséről beszélgetett, vitatkozott. Későbbiek során próbáltam velük beszélgetést kezdeményezni, és a zenekarral kapcsolatos kérdéseket tettem fel, amelyre nem is reagáltak. A személyek a 23-as autóbusz végállomásánál laknak.”

A jelentés végén olvasható a tartótiszt megjegyzése, amelyből kiderül, hogy az állambiztonságiak hogyan próbálják továbbképezni az ügynökeiket: „Az informátorral szakmai kérdésekről beszélgettünk. A személyes ismerkedés legális lehetőségeiről, a TV-ben mutatott krimi film témájának felvetéséről. Közvélemény kutatás zeneszámokkal, stb.” „Papp” végül feladatuk kapta, hogy „Pumás”-ékkal építsen ki szorosabb kapcsolatot, és vessen fel egy politikai témájú kérdést az új gazdasági mechanizmussal kapcsolatban. Az 1967-es esztendőről van szó: javában folyt a gazdasági reformok előkészítése, és a hatalomnak szüksége volt visszajelzésekre, hangulatjelentésekre.

1967-68 körül „Papp” zenekart váltott. A Csili vezetősége már egy ideje elégedetlen volt az Atlas No 1. felszerelésével, a barkácsolt erősítőknél nem volt megfelelő a hangzása, gyakoriak voltak a műszaki hibák. Bálint Lehel, a Csili művészeti vezetője – aki gyakorlatilag a zenekar közvetlen főnöke volt – menesztetni akarta az együttest, de felajánlotta „Papp”-nak, hogy maradhat, ha hoz magával egy másik együttest. „Papp” időközben megismerkedett a Sámson együttes tagjaival, és meghívta őket közös zenélésre a Csilibé. „Papp”-ot lenyűgözte a Sámson Selmer felszerelése, és habozás nélkül lecserélte az együttesét. A továbbiakban ő lett a Sámson zenekarvezetője, és az együttest fix fizetéssel leszerződtették a Csilibé.¹⁰ Szombatonként este 9-től reggel fél ötig kellett a nagyteremben játszaniuk, vasárnap pedig 18 órától 22 óráig a kamarateremben. A szombati fellépésért fejenként 300 forintot, vasárnapiakért 200 forintot kaptak, ami havi négy hétvégével számolva akkoriban szép fizetést jelentett. A Csili volt Budapest egyetlen olyan ifjúsági szórakozóhelye, amely szombaton hajnalig nyitva volt, a nagyteremben ilyenkor mintegy ezerfős közönség volt, és népszerű előadók is felléptek (pl. Toldi Mária, Korda György, Dobos Attila, Kós János,

¹⁰ A Sámson együttest 1962-ben alakították meg a Harmath-testvérek. Több tagcsere és alkalmi fellépések után 1966-tól játszottak rendszeresen. A Csilibé bekerült Sámson együttes klasszikus felállása a következő volt: Gerdesits Ferenc ének, Harmath Ádám basszusgitár, Harmath Sándor szólógitár, Elekes Zoltán szaxofon (zenekarvezető), Fábián Tibor zongora-billentyű, Debreczeni Csaba dob.

Aradszky László, stb). A Sámson koncertjein a Csiliben megjelent a magyar zenészvilág apraja-nagyja.

Közben 1968-ban „Papp” továbbra is a „Pumás”-féle társasággal foglalkozik: január 3-án jelenti Bíró alhadnagynak, hogy az elmúlt idő alatt különösebb esemény nem történt a Csiliben. „„Pumás” és társasága csak 1968. jan. 1-én jelent meg. A kapcsolatfelvétel megtörtént, de személyi adatokat megtudni már nem tudtam, mert rövid idő után elmentek. Így csak a csoport létszáma az, amit konkrétan jelenteni tudok. Állandó kísérője „Pumásnak” 6 fő. Különösebb tevékenységet nem folytattak, izgató kijelentéseket nem tettek. Rövid beszélgetésünk témája a zenekar és a szilveszter volt. Elmondták, hogy a szilvesztert Erzsébeten, egy házibulin tartották, de a helyet nem mondták meg. Egyébként a tagok zárkóztak, szűkszavúak.”

Néhány nappal később sikerül azonosítania Pumást: „Plehár Istvánnak hívják, aki a Csepeli Vas- és Fémművek présüzemében betanított munkás. Három műszakban dolgozik. A pesterzsébeti Kossuth Gimnáziumban 2 évet végzett. A fenti adatokat a közvetlen vele való beszélgetés folytán tudtam meg. Mivel szóba jött, hogy a feleségem az SZTK-nál dolgozik, és kérdezte, hogy nem lehet-e, hogy őt betegállományba kiírják, és így 1-2 nap lógás számára biztosítva lenne...” A tartótiszt megbízta „Papp”-ot, hogy Plehárral politikai kérdésekről beszélgessen, és menjen el a galeri másik tagjához is. Csevegjen velük zenéről és a Szabad Európa zenei adásairól. Az ügynök hamarosan jelenti, hogy „„Pumás” (hattagú) társasága közül ismeretséget kötöttem Melodits Lászlóval, aki a XX. Szilágyi D. u. 122. sz. alatt lakik. A Váci úti Irinyi Szakközépiskolába jár, nappali tagozatra. A társasággal politikai kérdésekről beszélgetni nem tudtam, mivel a színházteremben voltak, és erre lehetőség nem kínálkozott. Meloditsnak adtam át 6 db. jegyet, amelynek árát nem fizette ki, így ezt a lehetőséget, és a köztünk lévő baráti kapcsolatot használok fel arra, hogy az ő lakásán felkeressem, és vele politikai kérdésekről beszélgessek, és a többiekről is tájékozódjam.” Január vége felé pedig jelenti, hogy nem sikerül Melodits-csal találkoznia, mert az nem volt otthon.

Március végén beszámol a Plehárral és társaságával folytatott próbálkozásáról: „1968. III. 24-én este 19 h. Plehár István és Melodits László, valamint öccse, Sándor megjelentek a Csiliben. A kapcsolatot azonnal felvettem velük. Beszélgetésünk során zenei, munkahelyi és tanulási problémákról beszélgettünk, azután rátértem a „lengyel” kérdésre. Megkérdeztem, hogy hallották-e mi történt Lengyelországban. A kérdésre Melodits azonnal válaszolt: „Nem bolondultam meg érettségi előtt kivágnak magam az iskolából.” Mivel a többiek nem reflektáltak a kérdésre, így nem tudtam tovább folytatni a beszélgetést.”

„Papp Ferenc” informátor az 1968-ban egy olyan szűk társaságban elhangzott beszélgetésről is jelentett, amelynek következményeként az állambiztonsági szerveknek sikerül

kompromittálni és beszerveznie a Sámson együttesből az egyik zenésztársát, Fábián Tibort is.¹¹

1968. június 6-án egy Márványmenyasszony nevű nyilvános helyen jelentett Bíró alhadnagynak, mivel a T-lakás épp foglalt volt, és nem tudták használni. „1968. V. 29-én este a Csili kerthelységében, a zenekari próba előtti sörözésnél, a tagoknak felvettem azt a rendeletet, melyben a különböző fegyvertartási engedélyekről van szó. Erre vita indult a tagok között, elmondották: Ómady Ferenc, hogy ő hallott arról, hogy Soroksáron milyen fegyveres összeesküvés volt. Fábián Tibor elmondotta (Bp. II. Modori u. 7., 20 éves zongorista) hogy most is tud a fentiekhez hasonló szervezetről, melynek tagjai fiatalok. Elmondásból tudja azt, hogy fegyverekkel rendelkeznek (lezsírozott állapotban), és azokat egy kriptában tartják. A fenti társaság a XI. ker.-ben működik, mivel Fábián ott tartózkodott a nagynénjénél – XI. ker. Etele u. 3. sz. Elmondotta, hogy ő nincs a társaságban, és többet nem mond, mert valaki meghallja.”

Fábiánt a jelentés miatt természetesen priorálják, ami belügyi szakzsargonban azt jelentette, hogy a központi nyilvántartóból lekérlik a rá vonatkozó adatokat. Az informátort pedig megbízzák, hogy próbálja meg provokálni Fábiánt, azzal, hogy nem is igaz az egész, hátha Fábián bebizonyítja, hogy igenis igaz.

Az ügy folytatásaként 1968. június 19-én az alábbiakat jelenti Bíró alhadnagynak a Szabó T-lakáson: „Feladatom volt a Fábián által ismert fegyveres személyek felderítése. Feladatommal kapcsolatban jelentem, hogy 1968. VI. 17-én a XI. ker Fehérvári úti Műv. Házban találkozott a Sámson együttes, közöttük Fábián. A Műv. ház meghívottai közül S. Nagy István szövegíróval vita kerekedett az angol és magyar beatzene összehasonlításáról. S. Nagy kifejtette véleményét a nyugati szabad fegyverviselés, pénzkeresés és életformáról, mintegy bizonyítékaul annak, hogy a két zenét nem lehet összehasonlítani. Ezt a témát használtam fel arra, hogy Fábiántól megtudjak közelebbit a fegyveres csoportról. Fábián a viccesen feltett kérdésekre – ismerőseidnek van-e fegyvertartási engedélye? – azt válaszolta, hogy biztosan nincs, de egyébként ő nem tud semmit, kitért a további válaszadások elől. Véleményem az, hogy a társaságról sokat tud, legalábbis a személyeket ismeri. Egyébként politikai beállítottsága erősen jobboldali (zsidógyűlölő, szovjet katonákra megjegyzéseket tesz).”

„Papp” egyéb ügynöki feladatainak is igyekszik megfelelni, ezért egy másik eseményről is beszámolt: „Feladatomon kívül jelentem, hogy 1968. VI. 15-én a Csiliben, Fábián elmondása alapján, egy ismeretlen fiatalember marokszámra ajándékozta a mellékelt jelvényt. Mire én is szerezni akartam személyesen tőle, hogy megtudjam kicsoda, már nem volt a teremben. Fábiántól egy darabot megszereztem, a jelvény közepén „A hazáért” szöveg olvasható.”

¹¹ „Papp Ferenc” tevékenységét és Fábián Tibor beszervezésének körülményeit Szőnyi Tamás közli a Nyilván tartottak c. könyve Beszervezés, Kiképzés, ellenőrzés c. fejezetében (125-153. o). Szőnyi Tamás: Nyilván tartottak – Titkos szolgák a magyar rock körül, 1960-1990. Budapest, 2005. Magyar Narancs-Tihanyi Rév Kiadó.

Augusztus 17-én Fábán Tiborról az alábbiakat jelentette: „Fábiánnal 1967 októbere óta vagyok közelebbi kapcsolatban. A budapesti Műszaki egyetem hallgatója volt akkor, és a tanév végéig. Édesapja az OVF mérnöke, felelős beosztásban. Elvált, és Fábán édesanyja Székesfehérváron él. A család felfogása ütközött Fábán életútjával, és Fábán otthagyta szüleit. Nagynénjéhez, illetve a nővéréhez költözött a XI. ker. Etele utcába. Az egyetemi tanulmányait rosszul, nem kielégítően folytatta, így ez év végén elbocsájtották. Az első évet kétszer próbálta meg, sikertelenül. Közben a Sámson együttesben játszik, mint zongorista-organista. A középiskolai tanulmányait a József Attila Gimnáziumban végezte, jeles eredménnyel. Most, attól való félelmében, hogy katonának viszik, beiratkozott a VIII. ker. Tavaszmező utca Hir- és Műszep. ip. felsőfokú technikumba, pótfelvétellel. Szülei és közöttük a nézeteltérés a „hosszú haj, csuklón viselt lánc, öltözködés, nyugatmajmolás” miatt történt. Fábán elmondása alapján a papa anyagilag nem támogatta őt, ezért szakított velük. Jellemében egy rapszodikus, türelmetlen, ugyanakkor lusta, nem törekvő, fegyelmezetlen, 20 éves kora ellenére a 16 évesek gondolkodásával élő ember, bizonyos esetekben. ... Felső Kálmán és Zoltán, a Műszaki Egyetem hallgatói, akikkel jó kapcsolatban van. ... Egyébként alkalmi ismeretségei a Csiliből származnak. Népszerűvé tudja magát tenni, beszédstílusa és közvetlensége folytán. Angolból szótár segítségével jól fordít, a némethez is ért egy keveset. Anyagi problémái vannak, annak ellenére, hogy a zenekarral min. havi 1600 Ft-ot keres. Két OTP részletet törleszt, a többiből él. ... 1967 augusztusában, mint turista Jugoszláviában járt ismerőseivel, akiket nem ismerek. Öltözködésében és viselkedésében hippynek tartja magát. Szimpatizál életmódjukkal. A zenekarban „Hippy King” (Király) a neve. Politikai beállítottsága jobboldali. Van egy lengyel jelvénye, egy diák-ifjúsági szervezeté, úgy néz ki, mint egy vaskereszt. Ezt előszeretettel hordja és mutogatja. (hasonló beállítottságú ismerősei vannak, akikről mindeddig bővebbet nem tudtam meg, mivel az ezirányú beszélgetés elől elzárkózott. A XI. ker. Kapitányságon a zenekarral kapcsolatosan eljárás folyik. 1967-ben erősítőket vettek, és mikrofont, melyek eltűnt, illetve ellopott tárgyak voltak. Ezek eredetére vonatkozóan a zenekar technikusa, Szabó Pált, és Harmath Ádámot a zenekarból, behívták kihallgatás végett. Az említett berendezések eladásánál, illetve vételekor Fábán is a zenekar tagja volt.”

A tartótiszt jelentésvégi összegzésében már az olvasható, hogy Fábánnal, mint ügynökjelölttel foglalkoztak. „Fábiánnal való személyes megismerésre legális lehetőség van, mivel a zenekarnál történt lopások miatt jelenleg eljárás folyik, melyet a XI. ker. Rendőrkapitányság folytat.”

Miután a Varsói Szerződés csapatai megszállták Csehszlovákiát, az állambiztonsági szervek kíváncsiak az általános hangulatra. „Papp Ferenc”-nek is jelentenie kellett a témában: „1968. aug. 22-én a Csiliben Fábán Tiborral, aki zenész, a következő beszélgetés zajlott le a zenekaron belül. Az eseményekkel kapcsolatban a következőképpen foglalt állást: „Micsoda disznóság, hogy az orosz-lengyel-magyar csapatok bevonultak, és a csehek kérésére, ami nem igaz, mert az ágcsernyői megbeszélésnél két lábbal rúgták ki az oroszokat. Fábán elmondta

még, hogy a SZER-t [*Szabad Európa Rádió*] hallgatta, és onnan értesült a Biztonsági Tanács összehívásáról, ahol a tagok tiltakoztak a csapatok bevonulása ellen, és a javaslatot, hogy vonják ki a csapatokat, a SZU és Magyarország ellenezte. A beszélgetésnél jelen volt Harmath Ádám, Gerdesits Ferenc, Oláh Ferenc.”

Fábián Tibort beidézték a rendőrségre, de ott valójában az állambiztonsági szervek fogadták. Feltehetően megzsarolták és megijesztették, majd hamarosan rávették az együttműködésre. A beidézésről „Papp” október 9-én számolt be. A jelentés szerint Fábián október 4-re kapott idézést a XI. kerületi Rendőrkapitányságról. Fábián ettől rendkívül ideges lett, mert nem tudta, hogy miért hívták be. Elsősorban a nem valós lakcímbejelentésére gondolt, illetve a lopott mikrofon ügyére. Később elmondta a társainak, hogy a mikrofon-ügyről faggatták, a technikusról, és a Csiliről: a közönségről és a zenekarról. „Papp” tartótisztjének összefoglalójában is leírja, hogy ők idéztették be Fábiánt, hogy személyesen megismerkedjenek vele, a későbbi beszervezés céljából. Fábián „a beszélgetésen közlékeny volt, hozzánk való viszonya jó volt. Több dologról szóbeli tájékoztatást adott, melyet társainak nem mondott vissza.”

1968. november 21-én „Papp” egy jelentésében beszámol arról, hogy sikerült beazonosítani „A Hazáért” feliratú jelvényt osztogató fiataalt, és megadja nevét és az adatait. A jelentés végén a tartótiszt összefoglalójában már az szerepelt, hogy a „jelentés ellenőrzött, mivel „Farsangi” fn. ügynök is jelentette”. „Farsangi” azonos volt Fábián Tiborral, akit eddigre már beszervezek. „Papp” 1969. szeptember 4-én jelent többek között a Csiliben megjelenő galerivel kapcsolatban is. „A Csiliben kb. 20 tagú társaságra figyeltem fel, melynek konkrétan nincs vezetője, legalábbis nem ismerem a személyt. Közülük ismertek: Kasztner Mihály, aki a XX. ker. Kapitányságon volt bent – elmondása szerint el – és ellene eljárás folyik, hogy miért, erről nem beszélt.” Megemlíti még Klinghammer Istvánt, aki „A Hazáért” feliratú barkácsolt jelvényt osztogatta, és Basa Istvánt, aki egy 20 éves gépkocsivezető a XX. kerületi tanácsnál. A társaságot ellenséges politikai beállítottságúnak írja le. „Pl. a megjelenő rendőrökre beszélgetéseiket félbeszakítják, nehogy azok beléjük tudjanak kötni.” Megjegyzi, hogy a galeri bejár a csepeli Bagi Ilona Kultúrotthonba is.

„Farsangi” az első jelentését 1969. január 17-én adta a Kis-Nemzeti presszóban a tartótisztjének, Bíró György rendőr alhadnagynak, aki egyben „Papp Ferenc” tartótisztje is volt, egy személyről, aki időnként jelvényt osztogatott a Csiliben.¹² Az újdonsült ügynök összeismerkedett vele: Tóth-Pál Endre 20 éves fegyvergyári alkalmazottról volt szó, akivel „Farsangi” többször is beszélgetett, és aki „nyugat-dicsérő és a rendszerrel ellenséges nézeteket vall.” Tóth-Pál elmondta neki, hogy ebben az országban nem tud érvényesülni, ezért

¹² „Farsangi” ügynöknek egy munkadossziéja ismert. ÁBTL 3.1.2 M-37 864. Tevékenységéről Szőnyei Tamás írt először. Szőnyei Tamás: Nyilván tartottak – Titkos szolgák a magyar rock körül, 1960-1990. Budapest, 2005. Magyar Narancs-Tihanyi Rév Kiadó.

neki tenni kell valamit. A tartótiszt megbízza „Farsangi”-t, hogy barátkozzon tovább Tóth-Pállal. Az ügynök következő alkalommal jelenti, hogy a Csiliben találkozott a célszeméllyel, akinek a gúnyneve „Lecsó”. „1969. II. 3-án este eljött a próbára (Csili), és ott elmondta, hallott a Múzeum kertben történt önégetésről. Ezzel a tettel ő is egyet értett, és kijelentette, hogy ő is megtenné, hogy ezzel felhívja a közvélemény figyelmét.”¹³ Mesélt még az ügynöknek egy 1967 nyarán történt fegyvergyári lopásról, ahol 3 db légpuska tűnt el. Az ügy miatt Tóth-Pál és két társa ellen eljárást folytattak. Azt is megemlítette, hogy legközelebb megpróbál útlevéllal, ha pedig nem megy, akkor más úton Nyugatra jutni, és ehhez megbízható társat keres, mivel nem tud élni ebben a rendszerben. Bíró alhadnagy arra utasítja „Farsangit”, hogy mélyítse tovább a kapcsolatát a megfigyelttel, és ismerje meg ellenséges beállítottságának eredetét, családi körülményeit, baráti körét.

„Farsangi” március 4-én a Primás fedőnevű **K-lakáson** más témák mellett azt is jelenti Bírónak, hogy március 8-án találkozott a Csiliben Tóth-Pállal, aki bemutatott neki egy másik fiataalt, aki Aszódon volt nevelőintézetben, és ahol ők röpcédulákat gyártottak és osztogattak (kb. egy évvel azelőtt). Ezután megbízzák „Farsangit”, hogy barátkozzon az aszódi múltú fiatalemberrel: a társaságával együtt vendégelje meg, és olyan képet mutasson magáról, hogy imádja a Nyugatot.

„Farsangi” március 27-én jelenti a Csilibé bejáró galeriről, hogy az előző estén újra találkozott a megfigyelt társasággal (fel is sorolja őket: Klinghammer István, Brádt Mihály, Pados Ferenc, Hoffmann Lajos és még egy személy), és sikerült megtudnia az aszódi intézetből jött személy nevét is: Kaszler Mihály. Klinghammer – aki a nagymamájával élt, mivel a szülei elváltak – a társaságban arról beszélt, hogy otthon az ágya fölött egy horogkeresztes zászló tart, „és hogy ők nem szeretik a törvényes rendet, hanem az erőszak hívei, ezért Hitlert tekintik példaképüknek”. A találkozáson a tartótiszt megbízta az ügynököt, hogy tartsa a kapcsolatot a galerivel, és a barátkozás jeleként együttesével olyan számokat játsszon nekik, amiket ők kérnek. Továbbá Klinghammert kérje meg, hogy segítsen a zenekar felszerelésének összeszedésénél. „Farsangi” kérjen segítséget a zenekari felszereléséből valamelyik hangszer elhelyezésében. Amennyiben a célszemély felajánlja, úgy menjen el a lakására, és győződjön meg arról, hogy valóban van-e egy horogkeresztes zászló a szobájában. A belügyet továbbra is érdekelték Klinghammer tervei, politikai nézetei is. A horogkeresztes zászló ügyéhez a tartótiszt felettese hozzáfűzte, hogy ez nem állambiztonsági ügy, és el kell küldeni a jelentés kivonatát a kerületi kapitányságnak, majd ők intézkednek.

Május 9-én „Farsangi” jelenti Bíró hadnagynak, hogy „a Csili kultúrotthonba bejáró Klinghammer Istvánt és a galeri tagjait magatartásuk miatt a rendezőség kitiltotta. Így a további kapcsolatot a galeri tagjaival fenntartani nem tudtam. Klinghammert lakásán két

¹³ 1969. január 20-án, néhány nappal azután, hogy a szovjet megszállás elleni tiltakozásul Jan Palach Prágában felgyújtotta magát, Bauer Sándor 17 éves autószerelő-tanuló is hasonló módon követett el öngyilkosságot a Nemzeti Múzeum kertjében.

alkalommal fölkerestem, abból a célból, hogy konkrétan meggyőződjem arról, amit mondott: „zászló az ágya fölött, horogkereszttel”, valamint fasiszta irományokkal kapcsolatosan. A fent említett két alkalomkor sem őt, sem a nagyanyját, akivel együtt lakik, nem találtam otthon.” A jelentés intézkedésében szerepel: „Klinghammer István és társaival kapcsolatosan – izgatás büntette miatt – a XX. ker. Rendőrkapitányság eljárást folytat.” Ezután „Farsanginak” meghagyták, hogy ne keresse a lakásán Klinghammert.

„Farsangi” is egyre jobban azonosul a szerepével: 1969. május 9-én feladatán kívül feljelentett a tartótisztjénél néhány fiatalot, akikkel az Etele téren ismerkedett meg. A jelentése szerint a négy személy – akiknek megadta a gúnynevét, kettőnek pedig a rendes nevét – szidták a rendszert és disszidálásról beszéltek. A tartótiszt priorálta a feljelentett személyeket, és megbízta az ügynököt, hogy próbáljon meg jobban megismerkedni a társasággal. Ötletet is ad neki: árulja el nekik, hogy a Sámson zenekarban játszik.

„Farsangi” május 16-i jelentése a Kisstadionba meghirdetett brit Flower Pot Man koncertre (május 24-25.) való készülődésről szólt. „A beszélgetések alapján tapasztalatom az, hogy az érdeklődés elég nagy, sokan készülnek a hangversenyre. A Csili Kultúrotthon látogatói közül is hozzávetőleg 50-60 fő meg kívánja hallgatni a zenekart. Konkrét rendezwarási tervekről nem hallottam, csak azt tudom, hogy kisebb csoportokban kívánnak kimenni.” A tartótiszt utasította, hogy a továbbiakban is folytasson beszélgetést a Csili, valamint a Vörös Csillag Traktorgyár kultúrotthonában megjelenő galeri-tagokkal, és tudja meg, hogy melyik csoport és milyen formában készül rendezwarásra. Ugyanekkor jelentette, hogy találkozott Klinghammerrel – akinek „Kliki” a gúnyneve – a Vörös Csillag Traktorgyár kultúrtermében (május 13-án). Megtudta, hogy Klinghammert május 9-én bevitték kihallgatásra a Csiliben tett kijelentései miatt és egy másik – a levéltár által kitakart – ügyben. Klinghammer elmondta az ügynöknek, hogy a rendőrök többször kérdezték tőle, hogy van-e fegyvere, de ő nemmel felelt. „Farsangi” is megkérdezte tőle, hogy valóban nincs fegyvere, amire Klinghammer nemmel felelt. Utána vasárnap este a kultúrotthonból hazafelé ismét bevitték a kapitányságra. Az ügynök kifaggatta, hogy mi a további szándéka, amire Klinghammer azt felelte neki: „ezentúl nem fog menni sehová, hogy ne hogy véletlenül is rossz társaságba kerüljön.” Ami arra utal, hogy a rendőröknek sikerült őt jól megijeszteni.

„Papp Ferenc” szolgáltatásait a Csilivel kapcsolatban 1969 őszén vették igénybe, amikor megbízták, hogy szerezzem információt a Csili egyik alkalmazottjáról, Filing Erzsébetről. „Papp” október 2-án egy nyilvános helyen szóban jelentett ügyében új tartótisztjének, Szebeni rendőr őrnagynak. A beszámolóról Szebeni írt összefoglalót: „[„Papp Ferenc”] közölte, hogy ő kb. 5 év óta rendszeresen bejár a XX. ker-ben lévő Vasas Kultúrotthonba (Csili), melynek lényegében alkalmazottja is. Kb. fél éve került a fenti kultúrház alkalmazásába Filing Erzsébet. Az ügynök tudomása szerint ezt megelőzően Szolnokon dolgozott, hasonló beosztásban. Itt mint szervező, művészeti előadó tevékenykedik. Konkrétan az Irodalmi

Színpadot, és az ezzel összefüggő problémákat intézi. Mivel az ügynök is részt vesz az Irodalmi Színpad munkájában, gyakran tárgyal Filinggel. Kapcsolatuk jónak, szívélyesnek mondható. Az ügynök szerint Filing kb. 28-30 éves, kb. 100-110 kg testsúlyú nő. Kövérsége ellenére mozgékony, igen értelmes, közvetlen, jó humorú ember. Munkáját lelkiismeretesen, odaadóan végzi. Látszik, hogy azt szereti. Politikailag az ügynök nem tudta jellemezni...” „Papp” szerint nincs jele, hogy jobboldali nézetei lennének.

A jelentés végén az is szerepel, hogy miért ellenőrzik le a fenti alkalmazottat: „Filing Erzsébetet a Szolnok megyei Politikai Osztály által közölt jelzésben merült fel. Mándi Gábor könyvtáros, szolnoki lakos, az ország különböző részein dolgozó ismerősei körében mozgalmat kezdeményezett, mely szerint a fiatal népművelők időnként – általában havonta – összejönnek Budapesten, és kicserélnék a tapasztalataikat. Ezt Mándi függetlenül az illetékes hivatalos szervektől kívánja megszervezni, sőt kifejezetten ennek a kizárásával akarnak működni.” A Szolnok megyei III/III. osztály tájékoztatása szerint Mándi Gábor Filing Erzsébetet kérte fel a helység biztosítására. Ezek szerint folyó hó 11-én történne az első összejövetel.

Ezzel kapcsolatban mondta „Papp” Szebeni őrnagynak, hogy Filing komoly hatáskörrel rendelkezik, és számára a terem biztosítása nem okozhat gondot, különösen a nappali órákban. Az ügynök ezután azt a feladatot kapta, hogy tisztázza, van-e rendszeres kapcsolat Filing és Bucz Hunor között.

„Farsanginak” még egy erzsébeti témájú jelentése van, 1969. szeptember 12-i dátummal. Megbízták, hogy érdeklődjön Klinghammertől egy eseményről, ami szeptember 2-án hajnali 4-kor az erzsébeti Kossuth téren történt. Ugyanis a XX. ker. Rendőrkapitányság „Boros” fedőnevű ügynöke azt jelentette, hogy a fenti időpontban a téren egy Horváth László nevű személy mintegy 50-60 fiatal előtt „beszédet mondott”, amely izgatásra alkalmas kijelentéseket tartalmazott. Az ügynök szerint a társaságban jelen volt Klinghammer is. „Farsangi” négy nappal később találkozott a Csiliben Klinghammerrel, akinél megpróbálta kiprovokálni, hogy beszéljen az akkori dolgokról. Klinghammer azonban úgy viselkedett, mint aki nem tudja, miről van szó. Az ügynök körbeérdeklődött a Csiliben, de mások sem tudtak a dologról. A tartótiszt úgy vélte, hogy ha Klinghammer ott lett volna a téren, akkor azt elmondta volna „Farsanginak”, mert baráti a kapcsolat van közöttük. Az ügynöknek továbbra is kell tartania a kapcsolatot a Csilibé bejáró „ellenséges hangnemben politizáló” személyekkel, és plusz feladatként megbízták, hogy járjon el a Nagyfa-galeribe is, és keressen ott barátokat.

Ez volt „Farsangi” utolsó jelentése, amelyben a Csili helyszínként szerepel, mivel a Sámson abbahagyta itt a szombati fellépéseket. Ekkor kapott új tartótisztet is Vida Ferenc rendőr alhadnagy személyében.

Az 1969-es évben a Sámson a Csiliben már csak a szombati nagy rendezvényeken játszott, a vasárnapi ötórás teán már a Sakál vokál együttes zenélt. Az év végére az együttes végleg

otthagytta a Csilit. Egy 1969 novemberi jelentés végén szerepel, hogy „Papp”-nak és a Sámsonnak már csak a „volt törzshelye” a Csili, ahol 100-150 fős törzsközönsséggel rendelkeztek. Ezzel zárult az ügynök Csilivel kapcsolatos jelentéseinek sora.

1970-ben az együttes énekesét, Gerdesits Ferencet behívták katonának; a klasszikus felállás ezzel szétesett. A tagok egy része (a Harmath testvérek és Fábián Tibor) megpróbálta folytatni új emberekkel, de 1971 júniusában a zenekar végleg feloszlott. „Papp” egy 1970. július 16-i jelentése végén az szerepel, hogy otthagytta a Sámson együttest, és a Juventus együttesben játszik.

„Papp Ferenc” – akkor már titkos megbízott – munkadossziáját csak 1983-ban zárták le, de 1971 után már kevés jelentést írt, mivel ő is egyre több időt töltött Nyugat-Európában, mint vendéglátós zenész. 1974-ben is csak arról van szó jelentésében, hogy szervezi az újabb NSZK-beli munkavállalását. A belügy megpróbálta áttenni az ügynököt a BRFK III/II (kémelhárítás) vagy III/I (hírszerzés) alosztályainak, és talán dolgozhatott is valamennyit a BRFK III/II-A alosztálynak, mert közös foglalkoztatási tervet dolgoztak ki a számára. Kinti tartózkodása alatt figyelte Fábiánt is, aki ezek szerint vele egy időben volt kint. 1975-ben már nem kapott feladatot, legalábbis a belső elhárítástól nem. A belügy problémája főleg az volt, hogy a zenészek folyamatosan vándoroltak, így nem tudtak nekik stabil feladatokat adni. „Papp” 1978-ban már technikusként dolgozott különböző együtteseknek (Bergendi, P. Mobil, 100 Folk Celsius, stb.), majd 1979-től újra az NSZK-ban zenélt, de mivel nem voltak hírszerzési lehetőségei, „pihentették”. Végül Németországban telepedett le.

„Farsangi” ellenben a továbbiakban szorgalmas ügynökké vált, sok zenésztől és együttesről jelentett. Több embert lebuktatott disszidálás tervezése, hamis útlevelek, vagy egyéb terhelő információk révén. Ügynöki pályafutását ő is úgy fejezte be, hogy egyre többet vendéglátózott „Nyugaton”. A dossziéjában szereplő utolsó jelentését 1976. január 22-én adta, az anyagát 1979 májusában zárták le.

Összefoglalva a dossziékban olvasható állambiztonsági tevékenységet, és a két ügynök megbízásait, azt lehet mondani, hogy mai szemmel nézve szinte csak apró-cseprő ügyeket találni. A bandákba tömörülő verekedős, agresszív fiatalok, és a „galerik” valójában nem az állambiztonság hatáskörébe tartoztak, leginkább sima garázdaságot lehet kiolvasni a dokumentumokból, és sok esetben még azt sem. Komoly államellenes szervezkedésnek még csak nyoma sincs a jelentésekben; szemmel láthatóan nem voltak „nagy halak” a behálózott személyek között. A tartótisztek figyelmét apróságok kötötték le, és eredményességük leginkább az öncélú újabb-és újabb beservezésekben nyilvánult meg. Így egyik ügynökön keresztül ellenőrizhették a másikat, és a jelentésekből elegendő hangulatjelentéseket készíthettek. A politikai rendőrség számára maga az ellenőrzés ténye volt a fontos: az emberek mindenütt ott voltak. A belügy éber volt és tetterre kész. Az egész rendszer lényege

pedig a többség lojalitása volt; az elégedetlenkedők pedig moroghattak szűk körben, vagy ha nagyon akartak, előbb-utóbb leléphettek.

2.A Soós Imre Irodalmi Színpad utolsó éve az állambiztonsági szolgálatok iratai alapján

A Soós Imre Irodalmi Színpad 1969-1975 között működött a pesterzsébeti Csili Művelődési Központban. A társulat hat éve alatt számos sikert ért el, és a korszak amatőr színházvilágának elismert részévé vált. A társulatban megfordult amatőrök közül többen – bejutva a főiskolára – országosan ismert színésszé nőttek ki magukat. A társulat vezetője Dévényi Róbert¹⁴ operarendező, a hazai amatőr színjátszó élet kiemelkedő személyisége volt.

1974-75 körül a színpad tevékenysége és egyes tagok megnyilatkozásai felkeltették az állambiztonsági szervek figyelmét. A tanulmány a megmaradt ügynöki jelentések alapján kísérli meg rekonstruálni azt az eseménysort, melynek eredményeként a gyanúsnak talált társulat végül 1975 októberében feloszlott. A kibontakozó történet erősen foghíjas, és az iratok jellege miatt bizonyára erősen torzít. A tanulmányban felbukkanó személyek közül számosan élnek még – mind a megfigyelték, mind a megfigyelők közül –, és feltehetően sok részletet ők pontosabban tudnak, vagy másképp láttak. Ennek ellenére az ügynöki jelentésekből is kirajzolódhat egy olyan kép, amely szolgálhat néhány újdonsággal mind a korabeli tanúk, mind az utókor számára.

Az alábbi történet célszemélye a Csili amatőr színtársulatának tagja – Boldizsár Péter – volt, aki néhány szabad szájú kijelentésével magára vonta az állambiztonság figyelmét, ezért 1974 nyarán „Kopasz” fedőnéven nyomozást – belügyi szlengben „előzetes ellenőrzést” – indítottak ellene. A történet mai szemmel elég abszurd: adva van egy fiatalember, aki társaságban néhány elégedetlenségre valló mondatot hangoztat, és van az állambiztonság gépezete, ami erre beindul, és komoly apparátussal, sok szervezéssel, konspirációval, három ügynökét ráállítva majd’ másfél évig kerülgeti, hogy összeszedjen róla valami terhelő adatot. A folyamat során a belügy megakadályozott néhány előadást, némileg keresztbe tett Boldizsár rendezői ambícióinak, és végső eredményként felbomlasztotta a Soós Imre Irodalmi Színpadot.

¹⁴ Dévényi Róbert (1931–1987) rendező, író, dramaturg, szerkesztő. 1951-56 között a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola operarendezői szakán tanult. Pályafutását 1956-ban kezdte a debreceni Csokonai Színházban, mint rendező. Később a KISZ Központi Művészegyüttes Színpadának volt művészeti vezetője, majd 1968-75 között a pesterzsébeti Csili Művelődési Ház irodalmi színpadát vezette. 1975 végétől haláláig újra a KISZ Központi Művészegyüttes Színpadánál dolgozott.

A „Kopasz” fedőnevű előzetes ellenőrzésben három ügynök kapott főszerepet: „Baba”, „Tatár”, és „Huszi László” titkos megbízottak¹⁵, akik mindannyian a BRFK III/III-B alosztályának dolgoztak. A fővárosi állambiztonsági szerveken belül ez a részleg foglalkozott a kultúra területén az elhárítással, így hozzájuk tartoztak a fővárosi művelődési házak is. Az események idején az alosztály vezetője, minden akció irányítója Benjamin Róbert rendőr őrnagy volt.¹⁶ Az alosztály csoportvezetője, és egyben a felhasznált használt három ügynökből kettő tartótisztje Szebeni Sándor rendőr őrnagy volt.¹⁷ Ők ketten tartották kézben a nyomozás szálait.

„Baba” titkos megbízottat 1974 nyarán szervezte be a BRFK III/III-B. alosztály.¹⁸ Beszervezője, és egyben tartótisztje az alosztály munkatársa, Gábor Róbert rendőr törzsszászlós volt.¹⁹ „Baba” nem más volt, mint a Hajdúszoboszlóról származó, húsz éves Galaczi Katalin – aki beszervezésekor még egy könyvtárban dolgozott, és mellette a KISZ Központi Művészegyüttesében volt amatőr színjátszó. Beszervezési dosszié híján nem tudni, hogy „Baba” hogyan került a belügy hálójába. Mindenesetre engedelmesen végrehajtotta a számára kiosztott feladatokat, és használható hálózati személlyé vált, tartói pedig kihasználták előnyös női adottságait, hogy a férfi célszemélyek közelébe juttassák.

„Baba” első, kézzel írt ügynöki jelentését 1974. július 5-én adta.²⁰ Ebben összeállított egy listát azokról a személyekről, akikkel szorosabb kapcsolatban állt. Tartótisztjével általában a „Mosoly” fedőnevű T-lakásban találkoztak.²¹ Második jelentését egy kazincbarcikai fesztiválról írta, és feltehetően ez a jelentés indította be a „Kopasz” fedőnevű nyomozást.

¹⁵ A hetvenes évek elejétől a hálózati személyek – akiket gyakran csak ügynökként említék – háromféle minősítést kaptak. A legalacsonyabb szint az „ügynök” (rövidítve: „ü.”) volt, ennél magasabb szintet jelentett a „titkos megbízott” (rövidítve „tmb.”) – sok esetben úgy tűnik, hogy a hálózati személy rögtön tmb. minősítést kapott. A legmagasabb szintű hálózati személyeknek a „titkos munkatárs” minősítést adták (rövidítve: „tmt.”) – ez azonban nagyon ritka kategória volt a hálózati személyek között.

¹⁶ Benjamin Róbert (1934) az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (továbbiakban ÁBTL) archontológiája szerint 1956. november 15-én került rendőrnemzetvezetőnek a belügy állományába, hadnagyi rendfokozattal, a BRFK Politikai Nyomozó Főosztály, D osztályára. 1971 júliusától a BRFK III/III-B. alosztályának vezetője, rendőr őrnagyi rendfokozattal. Szolgálati idejének végéről nincs adat. 1974-ben elvégezte az MSZMP KB Politikai Főiskoláját.

¹⁷ Szebeni Sándor (1931) az ÁBTL archontológiája szerint 1956. december 15-én került rendőrnemzetvezetőnek a belügy állományába, hadnagyi rendfokozattal, a BRFK Politikai Nyomozó Főosztályára. 1966-tól rendőr őrnagy. 1972 szeptemberétől a BRFK III/III-B. alosztály kiemelt főoperatív tisztje volt. 1982 januárjában helyezték nyugállományba.

¹⁸ „Baba” 6-os kartonját az ÁBTL őrzi.

¹⁹ Gábor Róbert (1945) 1989-ben már a BRFK III/III-B alosztály vezetője volt, rendőr őrnagyi rendfokozattal.

²⁰ „Baba” hálózati személynek egy munkadossziéja van, amely lefedi teljes pályafutását. A tőle idézett jelentések mind ebből a dossziéból származnak. ÁBTL 3.1.2 M-36 893.

²¹ Az állambiztonság tartótisztjei és ügynökei általában különböző lakásokban tartották a titkos találkozóikat. Ezeket a helységeket T-lakásnak vagy K-lakásnak nevezték, és mindegyik külön fedőnevet kapott. A T-lakás a „találkozási lakás” rövidítése volt. Ezeket a magánlakásokat a hatalomhoz lojális tulajdonosai a belügy rendelkezésére bocsátották. A K-lakás a „konspirált lakás” rövidítése volt, és a belügy fedett tulajdonában állt. Minden lakásnak külön fedőtörténete volt, ami magyarázatot adott a szomszédoknak, miért járkálnak ott különféle emberek, és miért nem lakik ott állandóan senki.

Július 2-án érkezett meg a szocialista iparvárosban megrendezett Amatőr Színjátszók Országos Fesztiváljára és Nemzetközi Tanácskozására, Asperján György társaságában, aki akkor a Magyar Rádiónál dolgozott. Asperján a fesztiválon hangfelvételt készített a fellépők egy részével, többek között a Csili társulatával is. „Baba” a résztvevők közül a győri Arrabona Együttest, a Pince Színházat, és a Csili színjátszó társulatát említette meg. Az ügynök szerint a fesztivál fiataljai *„nagyon felszabadultak voltak, egynéhányan mezítláb ugráltak; zaj, züllöttség mindenütt.”* A Csiliből érkező társulatot külön megemlíti: *„meg kell hogy mondjam, az esti bulin ők voltak a 'felforgatók’, a csoportos éneket, táncot mindig ők vitték és kísérték. Közülük beszéltem egy Boldizsár Péter nevű szakállas gyerekkel. Rá érdemes odafigyelni. Magát legvégsőig anarchistának vallja, szovjetellenesnek, amolyan tagadó típus.”*²²

A Boldizsárra aggatott „szovjetellenes” jelző rögtön felkeltette az állambiztonságiak figyelmét a fiatalember iránt, és egyben a Csili irodalmi színpada is a látókörükbe került. Rövidesen megnyitották a Boldizsár személyére a „Kopasz” fedőnevű előzetes ellenőrzés dossziéját.²³

A jelentés után a tartótiszt megbízta „Babát”, hogy tartsa a kapcsolatot Boldizsárral. Az utasításai alapján elsősorban a férfi esetleges politikailag ellenséges megnyilvánulásai érdekelték, illetve tisztáznia kellett a színjátszó csoport „politikai arculatát”.

„Baba” 1974. július 31-én kiegészítő jelentést adott Boldizsár politikai nézeteiről. A lány barátkozni próbált a célszeméllyel, és közben elárulta neki, hogy ő is szeretne „csilis” lenni. Jelentésében beszámolt arról, hogy Boldizsár Che Guevara rajongó, és „Babának” nehezményezte, hogy Che Guevaráról Magyarországon nem adtak ki egy bizonyos könyvet, amely már a világ minden részén megjelent. Helyette csak egy szovjet életrajzi kiadás olvasható a példaképéről. Boldizsár az amatőr mozgalom tisztaságáról pedig kritikusan azt mondta: *„a vezetők közül jó páran eladják magukat. Nem mernek dolgokat kimondani, persze nem csak azért mert nem szeretnék, hanem inkább nem lehet, pedig a demokrácia alapvető feltétele a szabadság, illetve az őszinte, bíráló-építő kritika, csak ezt itt gyakorolni nem lehet.”*²⁴

A tartótiszt is összegzi a beszámolót, miszerint Boldizsár a Csili amatőr színpad tagjai közt terjeszti ellenséges nézeteit, és azt hangoztatja, hogy az amatőr mozgalom vezetői eladják magukat és nem azt játsszák, amit kellene, hanem csak azt, amit lehet. Gábor törzsszázlós ezután újra elküldte „Babát” a Csilibé, hogy ott beszélgetést kezdeményezzen a társulat tagjaival, amiből felmérheti Boldizsár „politikai arculatát” és a csoportban betöltött szerepét.

„Baba” 1974. szeptember 9-én elment a Csilibé, találkozott Boldizsárral, aki bevitte a társulat próbájára, melyeket hétfőnként tartottak, hetente. Az ügynöknek az alábbi benyomása volt a társulatról: *„A próbán egyébként fegyelem van, ezt az együttes vezetője megköveteli. Így*

²² „Baba” munkadossziéja. ÁBTL 3.1.2 M-36 893.

²³ A dossziének egyelőre nincs nyoma az ÁBTL nyilvántartásában.

²⁴ „Baba” munkadossziéja. ÁBTL 3.1.2 M-36 893.

semmiféle beszélgetésre, ismerkedésre nincs alkalom. A tagok véleményét, igazi arcát a próba utáni összejöveten lehet megismerni.”²⁵

Első jelentései után Gábor törzsászlós „Babát” megbízható, ellenőrzött hálózati személynek tartotta. Megbízta, hogy próbáljon aktívan részt venni a próbákban. *„A próba után menjen el a színjátszó csoport tagjaival az összejövételre, és az általunk meghatározott helyes magatartási vonalat tartva viselkedjen. Boldizsár Péter közeledését fogadja el, de szexuális kapcsolat kiépítésére ne vállalkozzon.*”²⁶

A következő hetekben a lány szorgalmasan kijárt a próbákra, de problémát okozott neki, hogy Boldizsár nem mindig volt ott, és ilyenkor dolgavégezetlenül kellett eljőnnie. Amikor összejött a találkozó, „Baba” ismételten elmondta a célszemélynek, hogy szeretne bekerülni a Csili társulatába. Boldizsárról pedig további információmorzsákat osztott meg a tartótisztjével. Ezek alapján Boldizsárról azt lehet megtudni, hogy a férfi eredetileg balassagyarmati, és kezdetben ott játszott egy amatőr csoportban. A megfigyelés kezdetén már két éve dolgozott a Csiliben. „Baba” szerint elégedetlen a helyzetével, és az előző társulatát jobbnak tartja. Emiatt össze is vitatkozott Dévényi Róberttel, a színjátszók vezetőjével. „Baba” szerint Boldizsárnak nincsenek közelebbi barátai a Csiliben. *„A társaság józanabb, illetve politikai nézeteikre a Dévényi vigyáz.”*

Erre a közlésre a tartótiszt is felfigyel, és beleveszi az összefoglalójába: *„Figyelemre méltó az a körülmény, hogy a Csili amatőr csoport vezetője – Dévényi Róbert – több esetben figyelmeztette a célszemélyt helytelen politikai megnyilvánulásai miatt. Boldizsár Pétert nem veszi figyelembe a szerepek kiosztásánál. A csoport tagjai között ezekért a zavaros politikai nézetekért nincsenek szoros baráti kapcsolatai Boldizsárnak.*”²⁷

Boldizsár magánéletéről annyi derül ki, hogy lakhatási problémái voltak. Akkoriban épp barátoknál húzta meg magát, két albérlet között.

A tartótiszt megbízta „Babát”, hogy továbbra is járjon ki a Csilibé, és próbálja meg kideríteni, hogy Boldizsár kiknél alszik. A beszélgetéseket pedig úgy kell irányítani, hogy kiderüljenek a célszemély politikai nézetei. A puritán belügyes a jelentés végére újra odabiggyesztette: *„Felhívtam a tmb. figyelmét, hogy szexuális kapcsolat kiépítésére ne vállalkozzon.”*

„Baba” október 7-én újra találkozott a célszeméllyel. Az ügynök jelentéséből kiderül, hogy Boldizsár Péter egy tipikus lázadó fiatal volt. Szabadon akart élni, anélkül, hogy megalkudna, hogy nézeteit, cselekedeteit a politikai hatalom alá rendelné. A férfi kifejtette „Babának”, hogy ezért nem is szereti a hivatásos színjátszást, mert azok is egy adott irányvonalat tartanak be. Azt is megemlíti, hogy munkahelyet akar váltani. A jelentések alapján az állambiztonságot annyira érdekelni kezdte Boldizsár személye, hogy Benjamin őrnagy a jelentés végi összefoglalóban azt fontolgatja, hogy „Babát” felszerelik „technikával”, amikor a

²⁵ „Baba” munkadossziéja. ÁBTL 3.1.2 M-36 893.

²⁶ „Baba” munkadossziéja. ÁBTL 3.1.2 M-36 893.

²⁷ „Baba” munkadossziéja. ÁBTL 3.1.2 M-36 893.

célszeméllyel találkozik – ami annyit jelentett, hogy lehallgatni és rögzíteni akarták a beszélgetésüket.

A nagymértékű érdeklődés másik jele volt, hogy a BM egy bonyolult akció során ráállította egy másik ügynökét is a „Kopasz” fedőnevű nyomozásra. „Tatár” titkos megbízott – valódi nevén Táky Gyula – tapasztalt, régi hálózati személy volt évtizedes ügynöki múlttal.²⁸ Történetünk idején Táky 38 éves, és viharos életút állt mögötte: fiatalon Széna téri felkelő volt, majd 56-os elítélt, aki hat és fél évet ült és amnesztiával szabadult. „Tatárt” 1965 decemberében szervezte be ügynöknek Szebeni Sándor – akkor még százados – a BRFK állambiztonsági szervéhez, és 1966 eleje óta adott le jelentéseket, főleg volt 56-osokról, családjaikról, baráti körükről.²⁹ Beszervezési dosszié híján csak feltételezni lehet, hogy a volt 56-os elítéltet megzsarolták valamivel, és kilátásba helyezték, hogy visszakerülhet a börtönbe. „Tatár” 1974-re rutinos hálózati személynek számított, aki már a negyedik munkadossziéját gyarapította jelentéseivel. Kezdeményező, lelkes ügynök volt, akit sok ember behálózásánál használtak fel. „Tatár” besúgói tevékenységéért pénzt is kaphatott. Erre utal az ügynök egy 1975. áprilisi jelentésének végén az alosztályt vezető Benjamin őrnagy – akkor épp elégedetlenségre utaló – feljegyzése, miszerint ha „Tatár” nem változtat a viselkedésén, meg kell vonni tőle a fizetés-kiegészítést.

Bevezetésként „Tatár”-t elküldték a Csilibé, hogy próbáljon bekerülni a színjátszó társulatba. Az ügynök november 21-én jelentette – még „Babával” való megismerkedése előtt –, hogy feladatának megfelelően két alkalommal is elment a Csilibé. Sikerült beszélnie a kultúr csoport vezetőjével, Dévényi Róberttel is.³⁰ Dévényi azonban elutasította: szerinte csak úgy lenne reális a férfi részvétele a csoportban, ha rendszeresen tudna járni, ő azonban váltott műszakban dolgozott a Postánál. Dévényi így nem látta értelmét a dolognak. Ennek ellenére a rendező meghívta a Csilibé, a november 6-i ünnepi műsorra. „Tatár” egyik látogatása alkalmával sem látta Boldizsárt, így nem sikerült a közelébe férkőznie. „Tatár” tartótisztje, Szebeni őrnagy javaslata szerint ezért a célszemély megközelítésére újabb „kombinációt” kellett kidolgozni. Az új kombináció pedig „Baba” segítségével lett: a lány révén akarták Boldizsár társaságba bevezetni Táky Gyulát. Először azonban össze kellett ismertetni a két

²⁸ Táky Gyula (1936) 1956 októberében a Fővárosi Elektromos Műveknél dolgozott, mint segéd munkás. Október 25-én csatlakozott a Margit híd budai oldalán az önkéntes hídőrséghez, 26-án pedig a Széna téri felkelőkhöz. A szovjetek november 4-én Szombathelyen letartóztatták, majd Ungvárra deportálták. December 17-én visszaszállították Magyarországra és bebörtönözték. A „Bányász-per” V. rendű vádlottjaként tíz évre ítélték. 1963. március 29-én szabadult amnesztiával. Műszaki rajzolóként, szállítóként dolgozott, majd 1968-tól öt évig táncdalénekes volt. 1973-ban a Magyar Posta hírlapelosztójában helyezkedett el, ahol közel két évtizedig dolgozott. 1990-ben az MDF-ben politizált. Hálózati tevékenységéről öt munkadossziényi jelentés maradt az utókorra. 21 évnyi működés után, 1987 novemberében zárták ki a hálózatból, dekonspiráció miatt. Ügynök múltjáról Szőnyi Tamás írt (Titkos írás, II. köt. 215.)

²⁹ Táky Gyula hálózati fedőneve esetében némi anomália tapasztalható. 6-os kartonján, a munkadossziéja borítóján, illetve a szolgálati jegyen, amit a dosszié lezárásakor írtak a „Tatár Imre” fedőnév szerepel. Ebből kifolyólag így szerepel az ÁBTL nyilvántartásában is. Ez azonban csak elírás lehet: az ügynök jelentéseiben mindig a „Tatár” vagy „Tatár István” fedőnév szerepel. Az ügynök a kézzel írt jelentéseit mindig „Tatár István” néven írta alá. Feltehetően a beszerző tiszt elfelejtette vagy összekeverte a keresztnévket a hálózat beszerzése idején. A továbbiakban én a „Tatár” fedőnevet fogom használni.

³⁰ A tanulmányhoz „Tatár Imre” ÁBTL 3.1.2 M-41618/3. jelzetű dossziéjának jelentéseit használtam.

ügynököt, mivel nem ismerték egymást. Természetesen azt sem tudták egymásról, hogy a másik is be van szervezve.

A BM szakzsargonja szerint „egy kombináció végrehajtásaként” „Tatárt” elküldték a Szabadság Szálló ötórás teájára ismerkedni. Társként egy „Izsák” fedőnevű titkos megbízott tartott vele. A feladatuk az volt, hogy megismerkedjenek két fiatal hölggyel: „Tatár”-nak Galaczi Katalinnal („Babával”), „Izsák”-nak Vígvári Ágnessel kellett összeismerkednie.³¹

A továbbiakban a „Kopasz” fedőnevű nyomozás eseményeiről párhuzamosan lehet olvasni „Baba” és „Tatár” beszámolóiból, mivel az ügyben sokat mozogtak együtt. „Baba” tehát beszámolt tartótisztjének, hogy november 21-én este elmentek egy rendezvényre Vígvári Ágnes barátnőjével. Kísérőnek velük volt Ágnes nagybátyja, Vígvári László mentősofőr is. Ágnes megismerkedett egy bajuszos, magas fiúval, aki a biztosítónál dolgozott (ő volt „Izsák”), „Baba” pedig egy középmagas, hosszú hajú, szemüveges, 30-32 éves férfivel táncolt, akiről az est folyamán kiderült, hogy 56 után hat és fél évet ült. („Tatár”)

Így jött tehát össze az állambiztonság három szervezett ügynöke egy táncos rendezvényen. Vígvári Ágnesről, a társaság negyedik tagjáról, aki akkor éppen „Babánál” lakott a Száva utcában – és akiről ügynök barátnője már többször jelentett a belügynek – annyi derül ki a dokumentumokból, hogy „Vöröske” fedőnéven a BM „jelöltként” kezelte, vagyis szervezés céljából tanulmányozták.

„Tatár” ugyanerről az eseményről a következőket jelentette Szebeni őrnagynak: feladatának megfelelően elment a Szabadság Szálló presszójába, hogy ott „az adott személlyel, G. Katalinnal” megismerkedjen. „Meglehetően nehéz körülmények között”, de sikerült megismerkednie vele és barátnőjével. A hölgyek odaültek „Tatárék” asztalához: ittak, táncoltak, és utána taxin hazavitte őket. Galaczi Katalinról a jelentésből annyi derült még ki, hogy a jogra nem vették fel, a postán dolgozik, hajnalban újságot hord, előző munkahelye pedig egy könyvtárban volt. Egy kultúrcsoportban szerepel, mint táncos. „Tatár” megjegyzi, hogy az este folyamán „meglehetősen összeemelegedett” Galaczival. A jelentés végén a tartótiszt is megjegyezte, hogy a „kombináció” célja az, hogy „Tatárt” összeismertessék „Kopasszal” – vagyis Boldizsár Péterrel.³²

„Tatár” a következő alaklommal jelentette, hogy 1974. december 1-én feladatának megfelelően találkozott Galaczi Katalinnal. A lány elmondta neki, hogy szereti a verseket, és ORI-vizsgát szeretne tenni, mint versmondó. „Tatár” inkább a konferanszié engedélyt javasolta neki. Galaczi azt is elmondta neki, hogy mindenképpen be akar jutni a jogi karra.

³¹ „Izsák” egy Pelyhe József nevű, 1972-ben szervezett békéscsabai műszaki rajzoló volt, aki később festőművész lett. 1974-ben Budapestre került. Jelentéseiben főleg fiatal művészek, fotósok, festőművészek, amatőr színészek szerepelteltek.

³² „Tatár” („Tatár Imre”) negyedik munkadossziája: ÁBTL 3.1.2 M-41 618/3.

„Baba” decemberben jelentett először részletesen Táky Gyulával való kapcsolatáról. A lány szerint Táky szerelmes belé, naponta többször hívja, könyörög, hogy találkozzanak.

„Babának” december 17-én el kellett vinnie Táky-t a Csilibé próbára, és a férfit össze kellett ismertetnie Boldizsárral. Itt megjegyzendő, hogy a dokumentumokból nem derül ki, hogy az ügynökök tudtak-e arról, hogy a másik is a BM-nek dolgozik. Általában nem volt szokás az ügynököket felfedni egymás előtt. Ez esetben azonban mindkét ügynök biztos elgondolkodhatott azon, hogy miért is kapott konkrét utasításokat a másik személyével kapcsolatban. Miért is kellett pont azzal a lánnyal megismerkedni? Miért is kellett elvinnie magával a férfit a Csilibé? Biztos adott némi töprengeni valót a helyzet.

1974. december 17-én „Baba” és „Tatár” elmentek a Csilibé, megnézni a próbát. Kiderült, hogy Boldizsár nem jár be rendszeresen, mert csak egy szerepe van, az se nehéz. Próba után beültek az étterembe, ahol végül rövid időre felbukkant Boldizsár is. Megegyeztek, hogy péntek este (december 20-án) a Csiliben megnézik a színpad műsorát és utána megbeszélik a látottakat. „Tatár” bemutatása is az étteremben történt meg.

„Tatár” ugyanerről december 20-án jelentette, hogy 17-én Galaczi Katalinnal kimentek a Csilibé, ahol a lány bemutatta Boldizsárnak. Próba után megvárták Boldizsárt, és beszélgetve együtt mentek a Boráros térig. Boldizsár elmondta még a két ügynöknek, hogy nemrég Balassagyarmaton volt az ottani kulturális napokon, és megnézte a helyi színjátszó csoportokat. Rossznak találta őket, mert az előadott daraboknak nem volt politikai tartalma. Majd elmesélte, hogy társulatot fog létrehozni Budakeszin. A jelentések után a BRFK III/III-B alosztály felvette a kapcsolatot a Nógrád megyei és a Pest megyei III/III-al, ahonnan infókat kaptak az említett kulturális napokról, és arról, hogy Boldizsár valóban társulatot szervez Budakeszi Keszínház néven.

„Tatárt” megbízták, hogy menjen el Galaczival a Csili említett december 20-i előadására, utána pedig hívja meg egy szórakozóhelyre Boldizsárt. Az utasításokból kiderül, hogy a belügyeseket a Boldizsár által alapított magántársulat érdekli. A tartótiszt szorgalmazza, hogy „Tatár” barátkozzon össze a célszeméllyel, hogy próbákon kívül is tudjanak találkozni.

Az ügynökök ezután két hónapig nem adtak le jelentést a Csiliről. „Baba” 1975 márciusában jelentett az ügyben: március 3-án Táky Gyulával kimentek Erzsébetre, hogy találkozzanak Boldizsár Péterrel. Baba a próbáról megjegyezte: *„csodálkozva láttam, hogy a KISZ amatőr színjátszó csoportjából elég sokan vannak a Csili csoportjában.”* Boldizsár a büfében kifejtette, hogy saját kis csoportja van, de nincs próbahelyük, és most azt tervezi, hogy átveszi a vezetését valamelyik vállalat, vagy pest környéki művelődési ház színjátszó csoportjának, és akkor a saját társulatát is magával tudná vinni. A jelentés összefoglalójából kiderült, hogy a Csili színpada „Kopasz” rendezésében március 9-én az V. kerület egyik klubjában be akarja mutatni Csalog Zsolt: *Adalékok a fasizmus történetéhez* c. darabját. A jelentés végén Gábor törzsszázslós megjegyezte a bemutatóról: *„az említett darab nincs megfelelő szinten*

engedélyezve, és a korábbi bemutatását a Pest megyei Tanács VB Népművelődési Osztálya nem engedélyezte bemutatni. A körülményeket figyelembe véve a Csili irodalmi színpad törekvése Dévényi Róbert és „Kopasz” vezetésével figyelemre méltó.” A tartótsízt mindenestre megbízta „Babát”, hogy menjen el a Boldizsár rendezte darabot megnézni, és továbbra is ösztönözte, hogy próbáljon meg bekerülni Boldizsár külön csoportjába is. Első lépésként azonban a csoport tagjainak névsorát kellett megszereznie.

Táky ugyanerről a látogatásról az alábbiak szerint számolt be 1975. március 4-én, a „Lázárné” fedőnevű T-lakásban Szebeni örnagynak: március 3-án Galaczi Katalinnal meglátogatták a Csiliben Boldizsárt, és hosszasan beszélgettek. Boldizsár Székesfehérváron szervez egy színjátszó csoportot, és be akarja mutatni a *Mester és Margaritát* egy nemzetközi drámai fesztiválon. „Tatár” ajánlkozott, hogy szívesen dolgozna Boldizsárral a darabban. Boldizsár pedig felajánlott egy szerepet Galaczinak az *Adalékok a fasizmus történetéből* c. darabban, feltéve, ha gyorsan meg tudja tanulni a szerepet. Szebeni örnagy ugyanazt fűzi a jelentéshez, mint Gábor törzsszázlós: a darab bemutatása nincs engedélyezve, korábban már adminisztratív úton megakadályozták a bemutatását, és figyelemreméltó, hogy Boldizsár mégis be akarja mutatni. Végül úgy döntöttek, hogy az előadás ügyében március 6-án szóban „szignalizálnak” a Csili vezetősége felé. A jelentésből nem egyértelmű, hogy a belügyesek nemtetszésüket telefonon jelezték-e, vagy személyesen is kilátogattak Erzsébetre. A Csalogdarab korábbi bemutatása a Csiliben botrányt okozott, és heves reakciókat váltott ki a felsőbb vezetésből: mind a művelődési ház vezetőségének, mind Dévényinek igazoló jelentést kellett írnia arról, hogy történhetett meg az eset. Így az újabb figyelmeztetés után nem volt meglepő, hogy az előadást nem tartották meg.

Szebeni örnagy összefoglalót írt az eljárás menetéről, miszerint a Csili igazgatóhelyettesénél szóban „szignalizáltak”, aki ezt jelezte Dévényi Róbertnek. Dévényi beszélt Boldizsárral. A darab pedig elmaradt. A jelentéshez Benjamin örnagy, az alosztályvezető örnagy fűzött értékelést: „*Szebeni elvtárs! A szignalizáció tehát elérte célját. Más úton jutott tudomásunkra, hogy zavar keletkezett, az igazgató rossz, nem a velünk megbeszélt magatartáshoz tartotta magát. Mindenesetre „Kopasz” az ottani vezetőség szemében már szemet szúrt, nem hiszem, hogy sokáig tűrik ott.*”³³

A szignalizáció eredményről „Tatár” jelentésében számol be: március 17-én Galaczi Katalinnal elmentek a Csiliben Boldizsárhoz, aki igen le volt törve, mert nem mutathatták be az *Adalékok a fasizmus történetéhez* c. darabot. Boldizsár kifejtette, hogy eleinte Galaczira is gyanakodott, hogy ő árulhatta be, „de a dolgot már tisztázta”. Boldizsár ugyanis addigra munkatársai és a kapcsolatai között kereste az okot, ami miatt nem mutathatta be a darabot.

„Baba” is jelentette március 26-án, hogy 10-én és 17-én is kint volt a Csiliben, Táky-val együtt, és beszélgettek Boldizsárral. Megtudták, hogy március 9-én, vasárnap nem tudták bemutatni az *Adalékok a fasizmus történetéhez* darabot. A hivatalos magyarázat szerint Rónai Éva, a főszereplő az idő rövidege miatt nem tudta megtanulni a szerepét.

³³ „Tatár” („Tatár Imre”) negyedik munkadossziéja: ÁBTL 3.1.2 M-41 618/3.

Az ügynökök bevezetése a Csilibé tehát eredményes volt. „Tatár” közölte is a tartótisztjével, hogy már elég jól ismeri a kultúr csoport tagjait, többükkel is együtt ivott. Név szerint Rónai Évát említi, akivel már az Országos Rendező Irodában is többször összefutott. A belügy „Tatár” segítségével szeretne volna megszerezni Boldizsár írásait és forgatókönyveit, ezért megbízták az ügynököket, hogy ismerkedjen meg Boldizsár főbérlőjével – Banovecznével – és próbáljon meg lakáskulcsot szerezni a titkos házkutatáshoz.

„Baba” legközelebb 1975. április 9-én jelentette a „Mosoly” fedőnevű T-lakásban Gábor törzsszászlósna, hogy április 8-án Táky-val együtt járt a Csiliben. A társulat épp fellépésre igyekezett a Műegyetemre. A Szkéné színpadán mutatták be a *Történelem alulnézetben* c. darabot, amelyet Dévényi Róbert írt László-Bencsik Sándor azonos című könyvéből. Boldizsár nem szerepelt a darabban. Az előadás az 1945-75 közötti korszak eseményeit mutatta be munkásemberek élettörténetén keresztül. „Baba” erősen kritikus volt a darabbal, szerinte Dévényi kimondottan csak a negatív dolgokat domborította ki, még hozzá igen szenvedélyesen. Olyan problémákat, amelyek a munkásokat foglalkoztatták: nincs bölcsődei férőhely, sokgyerekes család tíz éve vár a lakáskiutalásra, miért nem beszélnek az áremelésekről, stb. A műegyetemi előadás után vita volt, de „Baba” szerint az egyetemisták nem értették a munkások gondjait, és hogy a darab miért feszegeti ezeket a kérdéseket? Dévényi azzal védekezett az egyetemisták előtt, hogy eddig ezt a művet munkásoknak mutatták be, és ott mindig nagy vitát gerjesztett.

Az esemény összefoglalásánál Gábor törzsszászlós kiemeli, hogy „operatív szempontból figyelemre méltó”, hogy Dévényi kihagyta a könyv pozitív részeit, csak a negatívumok bemutatására törekedett. A jelentés utáni intézkedés szerint meg kellett szervezniük a darab megtekintését – tehát a belügyiek a saját szemükkel akarták látni az előadást. A jelentésből egy példány Dévényi anyagába került, ami azt jelentette, hogy az ő megfigyeléséről is nyitottak dossziét. Hogy milyen típusú dossziét, arról nincs adat.

„Tatár” ugyanerről az eseményről az alábbi jelentette: április 8-án Galaczi Katalinnal együtt elmentek a Csilibé, onnan pedig a társulattal együtt a Műegyetemre, ahol a társulatnak előadása volt – a *Történelem alulnézetben*. Nem volt túl nagy helység, sem túl sok a néző, annak is felét a csilisek tették ki. Az előadás után vita volt, amit magnóra rögzítettek. „Tatár” szerint a darabnak nem volt túl nagy sikere. A jelen lévő 40-50 egyetemista szerint a mű nem hozzájuk szól, nem az ő világuk. A kudarcos előadás ellenére „Tatár” szerint: *”az együttes vezetője, Dévényi Róbert uralja az együttest, tisztelik, komoly tekintélye van, tartanak tőle”*.

Szebeni őrnagy is kiértékelte az eseményt: „Tatár” az előadáson, mint a Csilibé „bejáró” jövőendő színjátzó vett részt. *„A tmb. szerint az egyébként politikailag helyes tartalmú és más színpadokon jól bemutatott darab teljesen eltorzítva, csak a társadalmunk negatív jelenségeit kiélező módon lett rendezve és bemutatva. Az ilyen módon való bemutatást Dévényi Róbert, a*

*csoport vezetője rendezte, a felelősség őt terheli. Figyelembe véve a 30 éves évfordulónkat, a kongresszus ide vonatkozó határozatát, azokkal teljesen ellentétben áll. Felhasználva a legális lehetőségeit és visszaélve irányába tanúsított bizalommal, uszít a társadalmunk ellen. Ez tűrhetetlen, különösen a jelen időben és körülmények között. Ezért szükséges nevezett tevékenységének megszakítása.”*A jelentés végi intézkedésnél az alábbi bejegyzés szerepel: *„megkezdjük Dévényi feldolgozását.”*³⁴

Dévényi Róbert – az ügynökök szorgalmas jelentésének is köszönhetően – a saját értelmezésében átírt forgatókönyvvvel és rendezésével kiváltotta a belügyesek ellenszenvét. Mivel a hatóságok úgy ítélték meg, hogy az előadás nem a megfelelő képet nyújtja a szocialista társadalomról, az ügy szép lassan átcúsúzott a tiltott zónába.

„Baba” és „Tatár” április 15-én is elment a Csilibé, ahol 27. alkalommal mutatta be a társulat Nyerges András: *Disznók* c. művét. A darabnak vendégrendezője volt: Szödy Szilárd.³⁵ „Baba” összefoglalója szerint Szödy a Művelődési Minisztériumban dolgozott, és régebben a Pécsi Amatőr Színpad vezetője volt. Felesége a Csili társulatában játszott. Az ügynök látásból ismerte a darab néhány szereplőjét: Szödynét, aki a kórusvezető volt, Bácskai Imrét, Rónai Évát. A közönség mintegy nyolcvanfős volt. „Tatár” nagyjából ugyanezt jelenti az előadásról, amelyet szerinte *„szűkebb körű nézők jelenlétében”* adtak elő. A darabhoz még annyit tesz hozzá, hogy a szerző magyar, és eddig csak a csilisek adták elő a darabot. Mindketten jelentették, hogy Boldizsár Péter jelen volt az eseménynél, de nem játszott a darabban. „Tatár” jelentéséből egy példányt a Dévényiről nyitott dossziében is elhelyeztek.

„Baba” április 22-én is elment a Csilibé, ahol a *Történelem alulnézetben* c. előadást próbálták. A színpad részt akart venni a *III. Szóljatok szép szavak* országos versenyen. A versenyt a Fővárosi Művelődési Házban tartották egy héttel később. Dévényi a darabban kicsit átkoreografálta a mozgást, de a szöveg maradt. „Baba” beszélgetett a társulattól Gieler Ferencel, aki már 8 éve volt tag. Gieler azt mondta, hogy *„most sok az új ember a csoportban, és nem folyik olyan kemény, szívós munka, mint pár éve még folyt. Akkor a gárda is lelkesebb volt, de most ez a lelkesedés, akarás csak inkább Dévényiben, Máté Lajosban, Boldizsárban és benne van meg.”* Gieler nem örült annak, hogy ezzel a darabbal mennek versenyre, de Dévényi ezt tartotta legmegfelelőbbnek.

„Babát” elküldte a tartótisztje a Fővárosi Művelődési Házba is, hogy nézze meg a társulatot a verseny selejtezőjén. Gábor törzsszázslós további intézkedéseket is tervezett az ügyben:

³⁴ „Tatár” („Tatár Imre”) negyedik munkadossziéja: ÁBTL 3.1.2 M-41 618/3.

³⁵ dr. Szödi Szilárd (1940) dramaturg, rendező, tanár. Pályafutását magyar-történelem szakos középiskolai, majd főiskolai tanárként kezdte. 1963-tól vett részt a pécsi amatőr színjátszó mozgalomban, mint dramaturg és rendező, majd a fővárosban viselt különböző kulturális tisztségeket, közben a Pincészházban, a Csiliben és a KISZ Központi Művészegyüttesnél volt amatőr rendező. 1979-82 között elvégezte a Színház és Filmművészeti Főiskola színházelmélet szakát, majd a Magyar Rádió Rádiószínházának dramaturgja, a Nemzeti Színház Színiakadémiájának vezetője volt.

*„Telefonon keresztül beszélünk Gál Iván elvtárrsal, az FMH igazgatójával, hogy a szombati selejtezőkön figyelje a Csili irodalmi csoport által bemutatásra kerülő darabot és a csoport magatartását.”*³⁶ „Baba” azt is jelentette, hogy Boldizsár Péter csoportja a Metro Klub amatőr színjátszó csoportján belül is tevékenykedik. Az állambiztonságiak ezért úgy döntöttek, hogy Boldizsár Metro Klubban való tevékenységéről beszélnek Váradi Imrénével, a klub igazgatójával. *„Váradi elvtársnő megbízható régi párttag, nyugodtan beszélhetünk vele „Kopasz” tevékenységével kapcsolatban.”*

„Baba” április 28-án is járt a Csiliben, az irodalmi színpad próbáján. Beszélt Gieler Ferencsel a Fővárosi Művelődési Házban tartott versenyről. Gieler elmondta, hogy a *Történelem alulnézetben* c. darabjukat a Rádió felvette, de az egyik szerkesztőnek – Asperján Györgynek – nem tetszett a darab, ezért bizonyos részeket ki fog vágni belőle, mielőtt a Rádióban bemutatják.

A nyomozás során felbukkanó harmadik ügynöknek, „Huszt Lászlónak” is Szebeni őrnagy volt a tartótisztje. Miután a „Tatár” és „Baba” próbálkozásai kevésnek bizonyultak, a BRFK III/III-B alosztály 1975 áprilisában bevetette egy másik rutinos hálózati személyét is. „Huszt László” titkos megbízott azonos volt Hajnal László Gábor³⁷ újságíróval, akit 1969-ben szerveztek be, feltehetően némi presszióval, mivel abban az évben ítélték el államellenes izgatás vádjával. „Huszt” 1975-ban már harmadik munkadosszióját gyarapította jelentéseivel. Főleg írókról, irodalmárokról, képzőművészekről adott információkat, bejáratos volt a Hungária Kávéházba, a Kárpátia Sörözőbe, és több más irodalmár társaságba is. Sokat foglalkozott a Fővárosi Művelődési Házal és az amatőr irodalmi színpadokkal, így nem esett távol tőle a feladat, amikor kiküldték a Csilibbe.

„Huszt” 1975. április 24-én jelentette Szebeni őrnagynak a Lázárné fedőnevű T-lakásban: *„Feladatom volt, hogy több ifjúsági házba is elmenjek, és felmérést végezzek az ott működő irodalmi színpadokról, és személyes ismeretséget kössek azok vezetőivel.”* Elment tehát az újpesti Derkovits Művelődési Házba, de ott akkor éppen megszűnt a színpad – az új vezető felmondott a Najmányi László-féle Kovács István Stúdiónak. Elment a XIII. kerületi József Attila Művelődési Házba, ahol ismerőse, Okányi Kiss Ferenc volt a művészeti vezető, és ahol két irodalmi színpad is működött. Elment a Metro Klubba is, ahol Mészáros Tamás volt a színjátszók vezetője. Ők Boldizsár Péterrel együtt közös zalaegerszegi utcaszínház bemutatóra készültek. Végül azzal zárta a beszámolóját, hogy *„az erzsébeti Csilibbe telefonáltam, és Dévényi Róbert ezen a héten, szerda este 6-kor vár.”*

³⁶ „Baba” munkadossziója. ÁBTL 3.1.2 M-36 893.

³⁷ Hajnal László Gábor (1948-2002) író, újságíró, szociográfus. Az ELTE filozófia-történelem szakos diákja volt, amikor 1969-ben állam elleni izgatás vádjával bebörtönözték. 1970-ben amnesztiával szabadult. Magyar szakos diplomát szerzett, kulturális témákkal foglalkozó újságíróként dolgozott (Képes Újság, Pest Megyei Hírlap, Új Tükör, Négy Évszak). 1981-ben disszidált az NSZK-ba. A Szabad Európa Rádiónak dolgozott, magyar emigráns lapok állandó munkatársa, a Nemzedékek alapítója, a müncheni Novum Verlag társtulajdonosa. 1995-ös hazatelepülése után szabadfoglalkozású író volt.

A jelentés értékelésénél olvasható, hogy: „Az ügynök kombinációt hajt végre, melyet mi szervezünk. Cél: személyes kapcsolatot teremteni. Irodalmi színpadok vezetőivel, tagjaival. Lényegében ezen a területen pozíciót akarunk teremteni. A konkrét feladat a fentiekén kívül eljutni Boldizsár Péterhez, a „Kopasz” fn. ügyünk célszemélyéhez. Már az első látogatások eredménnyel jártak, amit a jelentés tükröz. Igen érdekes Boldizsár vidéki kísérlete, ez még új számunkra. Nem tudtuk, hogy „utca színpaddal” is foglalkozik. Esetleg használható lesz az Okányi Kissel kapcsolatos értesülés is.” („Husztit” közölte a belügyesekkel, hogy Okányi szerinte homoszexuális.) Végül „Husztit” arra utasították, hogy Boldizsárra koncentráljon, de a Dévényivel való beszélgetést is érdekesnek ítélik meg.

Május 8-án „Tatár” jelentette, hogy Galaczi Katalinnal elmentek a Csilibé, de zárt próba volt, így csak egy lánnyal beszélgettek rövid ideig. A jelentés értékeléséből kiderül, hogy a lány azonos „Nicolette” **kizárt hálózattal**. A kizárt kategória ellenére a belügy még tarthatta vele a kapcsolatot, mivel rajta keresztül ellenőrizték le, hogy „Tatár” valóban ott járt. A férfit pedig megbízta a tartótisztje, hogy ismerkedjen meg „Nicolette”-tel, aki egy Baross téri hanglemmez- és könyvesboltban dolgozott, és a Csilis színjátszók egyike volt. A jelentés végi iktatás alapján „Nicolette”-nek is volt dossziéja. Ennek azonban az ÁBTL-ben nincs nyoma.

„Baba” jelentett a Csili próbáján történt május 13-i látogatásáról is. Beszámolója szerint az ügynök szoros ismeretségbe került a társulattól Csopják Katalinnal, Bánkai Zsuzsával, Rónai Évával és Szödy Szilárdnéval. Dévényiről pedig azt jelenti, hogy éppen Sarkadi Imre: *Elektra* c. darabját írja át a Csili társulata számára.

„Tatár” május 13-án tett egy összefoglaló jelentést Dévényi Róbertől és a társulatról. Továbbra is kijárt a Csilibé, bár elfoglaltságai miatt nem tudott részt venni a próbákban. A benyomásait az alábbiakban rögzítette: „A csoport az amatőr színjátszást igen magas szinten űzi, ilyen nívót még amatőr együttesnél nem tapasztaltam. Már szinte „profik”. Külön tanárokkal rendelkeznek a színészi mesterség területén. A vezető – akinek a koncepciója az egész együttesre kihat, Dévényi Róbert. A tevékenysége eléggé nehezen körülhatárolható. Minden darabot ő választ ki, vagy dolgoz, illetve dolgoztat át a csoport részére. Az ő rendezői koncepciója érvényesül. A rendezést gyakorlatilag látszólag nem ő végzi. Jelenleg is egy pécsi rendező tevékenykedik a csoporttal. A külső látszat olyan, hogy mindenki szabadon játszik, maga alakítja ki a megformálandó jellemet. Legalábbis az az illúziója van. Valójában Dévényi koncepcióját valósítják meg, de úgy érzik, szabad színházat játszanak. Ez valójában úgy is néz ki, ugyanis Dévényi távol tartja magát látszólag a mindennapos rendezői tevékenységtől. Dévényi tevékenysége inkább a rendszeresen visszatérő értékelő viták irányításában, befolyásolásában merül ki. Ezt ügyes, jól irányított kérdések felvetésén keresztül éri el.”³⁸ A jelentés végén „Tatár” a Boldizsárral való viszonyáról azt írja, hogy

³⁸ „Tatár” („Tatár Imre”) negyedik munkadossziéja: ÁBTL 3.1.2 M-41 618/3.

talán hamarosan meghívhatja pár pohár italra, és hozzáfűzi: „*Nagyban elősegítené a közös ügyet, ha élettársam, Galaczi Katalin belépne az együttesbe.*”

Ebből a jelentésből derül ki, hogy hála a belügyiek „kombinációjának, végül „Tatár” és „Baba” titkos megbízottak egy pár lettek.

„Baba” beszámolt a tartótisztjének, hogy élettársával (aki tehát nem más, mint „Tatár”) Biatorbágyon vettek egy telket, faházzal. Azt is jelenti, hogy a továbbra is albérlet gondokkal küzdő Boldizsár szeretné a helyet kibérelni tőlük, de ők nem akarják kiadni senkinek. Az új lehetőséget látva a belügyiek közben fontolgatni kezdték, hogy „Babával” meghívadják a telekre Boldizsárt, hogy ott az ügynök „irányított beszélgetést” folytasson vele, amit a belügyesek „technikai úton rögzítenének”.

Május 20-án „Tatár” is jelentette Szebeni őrnagynak, hogy az előző héten Galaczival a Csiliben voltak. „Tatár” beszámolt róla, hogy meghívta a társaságot a nyaralójába, amit Boldizsár és a többiek örömmel fogadtak. Az ügynök Rónai Évát és Bácskai Zsuzsát említi még név szerint. Itt is szó esik Boldizsár lakásproblémájáról is, aki megkérdezte tőle, nem költözhetne-e oda? „Tatár” véleménye szerint a nyaralóban nyíltabb beszélgetésre is sor kerülhet a célszeméllyel és a társulat többi tagjával is. Dévényiről megemlíti, hogy színpadra írja a *Történelem alulnézetben* c. darabot, és a rövidesen bemutatásra kerülő *Johannát* is.

„Baba” jelentette, hogy 1975. május 20-án kimentek Táky-val a Csilibbe, de nem volt ott senki, mert mint kiderült, a társulatnak az egyik budapesti vállalat kultúrházában volt előadása. A tartótiszt továbbra is szorgalmazta, hogy „Baba” hívja meg Boldizsárt a telkükre, hogy ők lehallgathassák a beszélgetésüket. A jelentés végén van egy megjegyzés az alosztályt vezető Benjamin őrnagytól, aki szerint „Baba” lehet, hogy hazudott és el se ment a Csilibbe. Javasolja, hogy hálózati úton ellenőrizték a lányt, de nem „Tatárral”, hanem „Nicolette”-tel, akit már „Tatár” dossziéjában is megemlítettek, mint a társulat környezetében szóba jöhető személyt.

„Baba” legközelebb június 9-én járt a Csiliben, az irodalmi színpad próbáján. A szünetben beszélgetett egy Tóth Erzsí névű lánnyal, aki szintén a társulat tagja. Egy későbbi jelentésből kiderül, hogy a belügy „kombinációja” volt, hogy „Baba” megismerkedjen Tóth Erzsível, mivel azt gondolták, hogy az ügynök rajta keresztül ismét kapcsolatba kerülhet Boldizsárral. A jelentés végi összegzésből kiderül, hogy Tóth Erzsí a belügy „T. E.” fedőnévvel társadalmi kapcsolatként tartja nyilván.³⁹ A belügy tehát kapcsolatban állt Tóth Erzsível is. Néhány későbbi jelentésből azonban kiderül, hogy Tóth Erzsível problémás volt a kapcsolattartás. A

³⁹A „társadalmi kapcsolat” szintén egy olyan személy volt, aki együttműködött a belüggyel. Ez a kapcsolat azonban rendszertelenebb és kevésbé kötött volt, mint a hálózati személyeknél, bár a társadalmi kapcsolat kategóriáról keveset tudni, a nyilvántartásukról pedig szinte semmit. A hálózati személyekkel ellentétben nem kaptak fedőnevet, hanem a nevük kezdőbetűit használták. Egyes jelentések végén az iktatásból úgy tűnik, hogy a társadalmi kapcsolatoknak is volt valamiféle dossziéjuk, de ezek holléte ismeretlen.

tartótiszt javasolja is, hogy hagyják futni a lányt: „*Figyelembe véve T. E. társadalmi kapcsolatunk ...(anonimizálva)... velünk kapcsolatban állása óta tanúsított magatartását, mely szerint találkozókra nem járt, információkat nem adott, javaslom a kapcsolat megszakítását. Gábor Róbert r. tzs.*” Szebeni őrnagy és az alosztályvezető azonban más véleményen van. Szebeni az alábbi fűzte a javaslatához: „*Gábor elvtárs! Ilyen könnyen nem mondunk le.*” Benjamin őrnagy pedig külön jelentést kér a lány viselkedéséről.

„Babát” megbízták, hogy barátkozzon össze Tóth Erzsivel. „Baba” ezért meghívta hozzájuk lakni a lányt, aki éppen egy szakítás után volt és visszaköltözött az édesanyjához. „Baba” jelentett a június 3-i csilis próbáról is. Boldizsár nem volt ott, és az ügynök azt a fontos információt is megtudta Tóth Erzsitől, hogy a férfi kimaradt a Csili társulatából, mivel fáradt és más elfoglaltságai vannak, és az utóbbi időben amúgy se igen kapott szerepet. „Baba” utal rá, hogy az is számíthatott, hogy Boldizsár és Dévényi Róbert nem volt a legjobb viszonyban.

Amire tehát a belügy sikeresen bevezette ügynökeit a Csilihez, a célszemély otthagyta a társulatot. A továbbiakban a belügy Tóth Erzsint keresztül próbálta frissíteni az ügynökök kapcsolatát nyomozás célszemélyével, Boldizsár Péterrel.

„Babát” ezért megbízta a tartótiszt, hogy hívja meg hétvégére a biatorbágyi telkére Tóth Erzsit és Boldizsárt. A belügy úgy tervezte, hogy „Baba” révén irányított beszélgetést folytatnak majd a fenti személyekkel, amit 3/e labda rendszabály útján rögzítenek – vagyis egy kisméretű, hordozható lehallgató-készülékkel rögzítették volna a hangot. Ezzel elkezdődött a BM hosszas próbálkozása a biatorbágyi látogatással, ami végül teljes sikertelenségbe fulladt. A két célszemély rendszeresen megígérte, hogy kimegy a telekre, aztán mégse ment. Hogy miért, azt nem tudni.

„Tatár” 1975. június 11-én jelentett Szebeni őrnagynak a Lázárné fedőnevű T-lakásban Két alkalommal is járt a Csili színjátszó körében, de mindkét alkalommal csak Tóth Erzsivel beszélt. Megtudta, hogy a társulat legalább két alkalommal fellépett a *Történelem alulnézetben* c. darabbal rákospalotai munkásszállókon. „Tatár” hívogatta a társulat tagjait, hogy jöjjenek ki hozzájuk Biára, de különböző indokkal mindenki elhárította a meghívást. Tóth Erzsiről elmondja, hogy együtt élt egy művész fiúval, de szakítottak, most az anyjánál van, de lakásproblémái vannak. Adminisztrátorként dolgozik a Műszaki Egyetemen. A tartótiszt tovább ösztönözte a barátkozást Tóth Erzsivel, és a biai látogatás megvalósítását is sürgette. Bár a jelentés végéhez hozzáfűzte, hogy a „*szexuális kapcsolat kialakítását szigorúan megtiltottuk a tmb-nek.*”

Tóth Erzszi nem ment ki a telekre, bár ígérte. „Baba” és „Tatár” egy órát várt rá a budaörsi benzinkúton, de hiába.⁴⁰ A belügy azért számított arra, hogy Tóth Erzszi is kimegy a telekre, mert úgy „Baba, mint „Tatár” *fn. tmb-k is közelebb tudtak volna kerülni „Kopaszhoz”.*” A jelentésekből a levéltár kitakarta a szexuális tartalmú részeket, de feltételezhető, hogy Tóth Erzszi akkoriban Boldizsár barátnője lehetett, ezért is gondolhatta a belügy, hogy a lányon keresztül közelebb jutnak a célszemélyhez.

1975. június 16-án „Baba” kiment Csilibé, megnézni a próbát, de nem volt ott senki. Telefonon felhívta Rónai Évát, hogy megérdeklődjé, merre vannak. Rónai elmondta a lánynak, hogy pihenőt tartanak, mert másnap előadásuk lesz a Csőszer Vállalat vízitelepén – Nyerges András: *Disznók* c. darabját mutatják be. Ezután a belügy elküldte „Babát” erre a bizonyos június 17-i Csili-előadásra, mert ez volt az utolsó lehetőség az információszerzésre. Ugyanis a társulat augusztus 20-ig nyári szünetet tartott. Feladata szerint az előadás után Tóth Erzsivel kellett felvennie a kapcsolatot. „Baba” jelentette is, hogy elment megnézni a *Disznók* c. darabot, ami igen nagy sikert aratott. Továbbá Tóth Erzszi megadta neki a műegytemi munkahelyi számát, és az ügynök megtudta tőle azt is, hogy Boldizsár a Metro Klub színpadánál tevékenykedik. „Tatár” is jelentett június 24-én az eseményről: az előző héten elment a Csőszer Vállalat budafoki telepére, ahol a társulat a *Disznók* c. darabot adta elő. Utána sörözött a társulattal, akik közül már majdnem mindenkit ismer. Tóth Erzszi mentegetőzött előtte, hogy nem tudott kimenni a telekre. A lány azt is elmesélte „Tatárnak”, hogy lent volt a társulattal a Balatonon, játszani, és ott nagyon berúgott és balhét csinált, ami miatt a helyi rendezők panaszt tettek Dévényire a Csili vezetőségénél. Dévényinek e miatt fegyelmi tárgyalása volt, de végül a csilisek kimosták az ügyből. Az est végén „Tatár” és „Baba” ismételten meghívta Tóth Erzsit a víkendházukba.

Közben „Huszt László” a Csili-vonalon sikertelen volt: július 1-én jelentette Szebeni örnagynak, hogy nem tudott beszélni Dévényi Róberttel, mert az negyven napra Angliába ment, és így a Csili színpada hathetes nyári szünetet tart. A következő pénteken elment a Metro Klubba és találkozott Mészáros Tamással és Boldizsár Péterrel. „*Boldizsár elmondta, hogy ő eljött a Csiliből, mert az ott bemutatott darabját először nagy siker koronázta, majd két hét múlva behívta a művelődési osztályvezető és közölte, hogy egyelőre nem léphet fel, és nem rendezhet. Neki azonban kapóra jött, hogy Mészáros Tamás darabjában főszerepet kapott, így egyelőre ott játszik. Ezen kívül Székesfehérváron van egy irodalmi színpad, minek átvette a vezetését két hétre. Elmondta, hogy Budapesten azért nem rendez – bár levizsgázott rendezésből – mert a nézeteltérések miatt nem kap sehol lehetőséget. Neki teljesen mindegy, hogy hol rendez, ő népművelő munkát akar végezni, bárhol. Elmondta, hogy a székesfehérvári irodalmi színpaddal is benevezett a területi versenyen, a saját maga írt darabbal, amit*

⁴⁰ „Tatár” 1975. június 17-i jelentésének iktatási részén szerepel, hogy egy-egy példányt elhelyeztek a „Kopasz”, a „Tatár” és a „Nicolette” dossziékban, amiből arra lehet következtetni, hogy „Nicolette” **kizárt hálózat** nem volt más, mint T. E. társadalmi kapcsolat, vagyis Tóth Erzsébet – aki a színjátszó kör tagja is volt, és könyvesboltban dolgozott.

*benyújtott a zsűrihez, most a döntést várja.*⁴¹ „Husztí” hozzáfűzte: *„a darabot megnéztem, amiben Boldizsár is szerepelt. Kitűnő előadónak tartom. Királyruhában volt. Különösen nem volt a jelenlegi politikai helyzetre kipentírozva.*”⁴²

Az értékelésben szerepel, hogy az ügynök kombináció útján jutott el – Mészáros Tamáson keresztül – a célszemélyig. *„A bevezetés eredményesnek értékelhető. „Kopasz” nyíltan beszélt a körülményeiről. Az adatokból ismételten kitűnik, hogy Kopasz rendkívüli módon visszahúzódott a korábbi események hatására, és nem fejt ki ellenséges tevékenységet.*”⁴³

A tartótiszt mégis elégedetlen a jelentéssel, mert szerinte „Husztí” nem említi a darab politikai „kitételeit”. Szerinte ez azzal magyarázható, hogy az ügynök Mészáros Tamással volt elfoglalva és nem tudta a szöveget követni. Ugyancsak figyelemre méltónak tartja, hogy a korábbi esetekkel szemben – a Csiliből való távozásával összefüggésben – „Kopasz” nem beszélt a rendőrség szerepéről. Szerinte ennek az az oka, hogy „Husztiban” újságíró látott, és ez óvatosabb fogalmazásra késztette. „Husztit” a továbbiakban megbízták, hogy folytassa a beszélgetést Boldizsárral, és vigye le Székesfehérvárra a kocsijával. Mondja azt, hogy kíváncsi egy vidéki amatőr együttesre is. Lényeg, hogy össze kell barátkoznia Boldizsár Péterrel.

„Baba” július 10-i jelentésében beszámolt arról, hogy Tóth Erzsí megint nem jött el a megbeszélte találkozóra. „Tatár” július 8-i jelentése is megerősítette ezt. A lány két héttel későbbre ígerte, hogy kimegy hozzájuk. Úgy tűnik, a célszemély megpróbálta mind a belügyet, mind „Baba” és „Tatár” párosát leépíteni. Szabó őrnagy meg is állapítja a jelentés végén, hogy *„T. E. társadalmi kapcsolat, akit több esetben bíztunk meg kis feladattal, szisztematikusan kerüli azok végrehajtását. Úgy néz ki, hogy szándékosan nem akarja támogatni a munkánkat, holott ezt rendszeresen hangoztatja.”* A tartótiszt ezért úgy döntött, hogy T. E.-vel egy találkozáson fogja tisztázni magatartásának okait, és ennek eredményétől tenné függővé a további kapcsolatot. Benjamin őrnagy pedig az alábbi megjegyzést fűzi az ügryhöz: *„Szabó elvtárs! Tudom, nehezen mondunk le T. E.-ről, de teljesen megbízhatatlan, link alak, és azt javaslom, nem szabad vele idegesíteni magunkat.”*

Tóth Erzsí példája bemutatja – bár nem ismerjük a teljes történetet –, hogy így is le lehetett építeni a belügyes kapcsolatokat: a lány nyíltan nem mert velük szembeállni, de csendben szabotálta a feladatokat, míg végül a belügyesek megunták a vele való vesződést, és futni hagyták.

⁴¹ „Husztí László” harmadik munkadossziéja: ÁBTL 3.1.2 M-39 271/2.

⁴² „Husztí László” harmadik munkadossziéja: ÁBTL 3.1.2 M-39 271/2.

⁴³ „Husztí László” harmadik munkadossziéja: ÁBTL 3.1.2 M-39 271/2.

„Tatár” július 28-án jelentette, hogy telefonon beszélt Tóth Erzsivel, aki 10 napig kint volt Krakkóban. A lány közben kapott egy levelet a Csilitől, hogy a balatoni botrány miatt kizárták a színjátszó csoportból. Tóth Erzsi szerint Dévényi ezt még nem tudja, mert Angliában van. A lány tanácstalan volt, és szeretett volna Dévényivel találkozni, hogy megbeszélje vele a dolgokat, mivel a *Johanna* c. darabjában főszerepet játszott.

„Baba” is jelentette, hogy telefonon beszélt Tóth Erzsivel, aki nagyon el volt keseredve, mert kizárták a Csili színjátszó társulatából „a múltkori balhéja miatt”. Azért még reménykedik, hogy Dévényi kiáll mellette, és mégis bent tud maradni a csoportban. Magáról a balatoni incidensről kevés konkrétum derül ki a jelentésekből – mindenesetre Tóth Erzsi részegen botrányosan viselkedett egy társulati vendégszereplés után, amiért feljelentették a társulatot. Feltehetően ez az eset is hozzájárulhatott a társulat őszi feloszlásához. A jelentés végén még mindig Tóth Erzsit szeretnék használni, mivel: *„Feltételezhető, hogy a társadalmi kapcsolatunk amennyiben nem szerepelhet a Csiliben, akkor Boldizsár Péter segítségét fogja kérni, hogy segítsen neki más színjátszó csoporthoz bekerülni. Ez a körülmény operatív szempontból nagyon fontos lenne számunkra.”*

„Tatár” munkadosszióját tovább olvasva úgy tűnik, 1975 augusztusában levették a Boldizsár Péter – Tóth Erzsi-ügyről. Más feladatokat kapott, a tartótisztje által megadott személyekkel, megfigyeltekkel vagy ügynökjelöltekkel kellett megismerkednie és barátkoznia. „Tatár” ráadásul öntevékeny volt, maga is adott tippeket a belügyeseknek. Negyedik dossziéjának utolsó jelentését 1976. november 9-én adta.

„Baba” bevetése Boldizsár Péter és a Csili körül sem járt sikerrel. Nem tudott a férfival kapcsolatban maradni, ahogy „Tatár” sem. Ráadásul Boldizsár Péterről sem tudtak összeszedni terhelő anyagokat. A belügyesek „Babát” átirányították más irodalmi színpadok felé. A lány augusztus 12-én elment a Pataki István Művelődési Házba, és az irodalmi színpad után érdeklődött, hogy megtudja, mikor van náluk próba. Gábor Róbert törzsszázslós megbízta, hogy beszéljen a vezetővel, Zala Kornéliával, és próbáljon belépni a csoportba. *„Erre a körülményre azért van szükség, mert operatív úton tudomásunk van arról, hogy a fenti művelődési házban az irodalmi csoport tagjai nincsenek ellenőrizve és esetenként ellenséges viták zajlanak le.”* Benjamin őrnagy pedig utasítást adott ki, miszerint meg kell állapítani a tagok személyazonosságát, szervezésre ki kell választani egy személyt és meg kell kezdeni az intenzív tanulmányozását.

„Babát” ezután több más ügyben is foglalkoztatták, míg 1976. szeptember 14-én le nem zárták a dosszióját. A dosszié végi összefoglaló jelentésben nincs semmi utalás arra, hogy a kapcsolatot megszakították volna vele, de a 6-os kartonján az áll, hogy 1976-ban kizárták a hálózathoz, mert többször dekonspirálódott. „Baba” együttműködése az állambiztonsági szervekkel így elég rövid volt.

Boldizsár behálózását „Huszt László” folytatta, aki a „Lázárné” fedőnevű T-lakáson 1975. július 22-én jelentett Szebeni őrnagynak: *„Feladatom volt Boldizsár Péterrel a kapcsolatot tartani. Egy hete, kedd este a Metro Klubban találkoztam vele. Olvasópróba volt és azután elmentünk az Ádám Sörözőbe. Velünk jött még Kósa Béla is, aki szintén tagja a színjátszó körnek. Iszogatás közben a beszélgetés Boldizsár Csiliből való távozására terelődött. Elmondta, hogy véleménye szerint őt megfűrták. Ugyanis a színdarabjának bemutatója után mindenki gratulált neki, és a Tanács Művelődési Osztály vezető-helyettese, többek füle hallatára kijelentette, ha ilyen jól megy tovább, fölveszik hivatásosként valamelyik pozícióba. Szerinte valaki megijedt a Csiliben, hogy az ő helyére teszik, és feljelentették valamilyen hatalmi szervnél. Nem tudja pontosan, hogy a rendőrségnél-e, bár neki azt mondták, hogy a rendőrség szólt bele az ügyébe. Most azért is ment vidékre, mert ott nincsenek pozíciójukat féltő riválisok. Elmondta még, hogy Mészáros Tamás nem tud a rendőrségi beavatkozásról, csak annyit tud, hogy ő jött el, mert megfűrták.”*⁴⁴ Boldizsárról még az alábbiakat írta: *„Összegezve: Boldizsár csöndesen viselkedik, nem háborog. Meghúzza magát és vidéken igyekszik teret hódítani magának.”*

Boldizsár elérhetősége továbbra sincs meg az ügynöknek, csak annyit tud, hogy Boldizsár pár hétig Tácon szállt meg, de esténként megtalálható az Ádámban, a Csendesben vagy a Kárpátia Sörözőben. A tartótiszt közlése párhuzamos hálózat útján ellenőrzött – ami arra utalt, hogy egy másik ügynök jelentése is megerősítette a fenti jelentés tartalmát.

„Huszt” július 25-én még jelentésben magyarázkodott, hogy azért nem tudta felvenni a kapcsolatot Boldizsárral, mert nem tudta a telefonszámát. Mészáros Tamást kérte meg végül, hogy szerezze meg a számát. Mészáros annyit mondott még, hogy Boldizsárt csak arra a szerepre vette fel, egyéb tervei nincsenek vele, és keveset tud róla.

„Huszt László” augusztus 27-én jelentette – a Szebeni őrnagyot helyettesítő – Peták György alhadnagynak: *„Feladatom volt, hogy az erzsébeti Csilibé kimenjek és ott Dévényi Róberttel a kapcsolatot felvegyem. Mint megtudtam, az irodalmi színpad szeptember 2-án kezd próbálni, és akkor lesz kint Dévényi is. Jelenleg szabadságon van, a munkahelyén sem találtam. A fenti időpontban ismét kimegyek és felveszem a kapcsolatot.”*⁴⁵ Az értékelésből kiderül, hogy a BM azzal az ürüggyel küldte oda, hogy újságíróként készítsen riportot Dévényivel a csoport munkájáról és terveiről. A jelentésből egy példány bekerült a Csili anyagait gyűjtő dossziéba is. „Huszt” következő – szeptember 17-i – jelentését már Szebeni őrnagynak adta. Ebben már eredményekről tudott beszámolni „Kopasz” ügyében: *„Feladatom volt, hogy a Pesterzsébeten lévő „Csili”-ben a Dévényi Róbert vezette irodalmi színpadot meglátogassam, és kapcsolatot teremtsék Dévényivel. Mint előző jelentésemben megírtam, ez júniusban nem sikerült, mert nyári szünetre mentek, és Dévényi Angliába utazott. Szeptember elején többször is kint voltam és létrejött a találkozás. A megbízólevelem alapján hivatalos kapcsolat alakult ki közöttünk. Magatartásukra jellemző volt a túlzott óvatosság. Dévényi azt mondta, hogy a tervekről addig nem nyilatkozik, amíg a műsorprogramot a Tanács Művelődési Osztályán nem engedélyezik.*

⁴⁴ „Huszt László” harmadik munkadossziéja: ÁBTL 3.1.2 M-39 271/2.

⁴⁵ „Huszt László” harmadik munkadossziéja: ÁBTL 3.1.2 M-39 271/2.

Annyit azért megtudtam, hogy minderre azért van szükség, mert tavasszal az irodalmi színpad tagjai közül Boldizsár Péter külön műsort állított össze, amit nem engedélyeztettek a művelődési osztállyal, és ezért botrány volt. Dévényi minden hivatalos formát igyekszik betartani, legalábbis ezt a látszatot kelti, hogy betartja. Angliai utazásáról érdeklődve elmondta, hogy egy későbbi időpontban az irodalmi színpad tagjainak beszámolót tart, és azon szívesen lát engem is. Említette, hogy néhány nálunk is alkalmazható módszert bevezet a kintiek alapján. A kapcsolatot továbbra is tartom.

*Feladatomból volt még Tóth Erzsébet megismerése is. Az előzetes információk alapján ugyan az volt hír, hogy nem tagja már az irodalmi színpadnak. Valószínűnek tartom, hogy téves információ volt, mert a próbán ott volt. Hogy milyen minőségben, azt nem tudom, de megjelent. A feladatot – hogy ismerkedjek meg vele – néhány mondat erejéig sikerült végrehajtani. Legközelebb esetleg meghívom valahová inni, így talán Boldizsárról is elárul néhány értékes információt.*⁴⁶

*A jelentés után Szebeni őrnagy kiértékelte a helyzetet: „Az ügynök megfelelő feddével kapcsolatot létesített a Csiliben működő Soós Imre színjátszó csoporttal, illetve Dévényi Róberttel, a rendezővel. A cél kettős: felderíteni a csoportban uralkodó politikai légkört, annak irányítóit. Felmérni Boldizsár Péter szerepét, hatását az együttesre. Az ügynök eddig csak részben érte el a fenti célokat, de a megoldás adott. Ugyanekkor egy igen lényeges körülményt derített fel. Ez a szignalizációnk utáni megszigorított politikai ellenőrzés. Ez a korábbiakkal szemben hasznos eredmény. Ilyen légkörben Boldizsár nyilván nem tud létezni, és így nem véletlen a csoportból való távozása. Egyébként korábban is mindig ezt tette. Az ügynök közeledése Tóth Erzsébet felé feltétlen helyes, tőle hasznos információkat szerezhet be.*⁴⁷ *Szebeni intézkedéshez az alábbi írta: „A megváltozott politikai légkörről tájékoztatjuk az osztályunk D-alosztályát, akik szintén operatív akciót hajtanak végre ezen a területen. Ez az információ hasznos számukra.”*

Ez az utolsó mondat úgy is értelmezhető, hogy a figyelő-dossziés személyekkel foglalkozó BRFK III/III-D alosztály is a Csilibbe küldte az ügynökeit. Erről az akcióról egyelőre nem tudni semmit.

„Huszt” szeptember 23-án is találkozott Szebeni őrnaggal egy nyilvános helyen. Jelentette, hogy feladata szerint tovább ismerkedett Tóth Erzsébettel. Hosszasan beszélgettek. Huszt megpróbálta itatni, de a nő nem akart. „Azt mondta, hogy ha iszik, balhét csinál, és ezt nem akar most.” A tartótiszt az alábbi fűzi hozzá a jelentéshez: „Az ügynök a közeledést utasításra teszi. Célunk a mélyebb kapcsolat kialakulása után teljes egészében tisztázni elsősorban Boldizsár politikai arculatát, céljait, és a Csiliben uralkodó valós politikai viszonyokat.”⁴⁸

⁴⁶ „Huszt László” harmadik munkadossziéja: ÁBTL 3.1.2 M-39 271/2.

⁴⁷ „Huszt László” harmadik munkadossziéja: ÁBTL 3.1.2 M-39 271/2.

⁴⁸ „Huszt László” harmadik munkadossziéja: ÁBTL 3.1.2 M-39 271/2.

Legközelebb az ügynök október 7-én jelentett a Csili Művelődési Központtól: „*Feladatomból volt, hogy a pesterzsébeti Csilibé kimenjek, és ott tovább tartsam fenn a kapcsolatot a Dévényi Róbert vezette irodalmi színpaddal.*

Kimentem, és csodálkoztam azon, hogy a próba elején még nincs senki. A művészeti vezető azt mondta, forduljak Fábíán igazgatóhoz, ő tudja az okot. Az igazgató elmondta, hogy míg ő külföldön volt, Dévényi beadta a felmondását, s mire ő visszatért, már hatályba is lépett. Vinni akarta magával a csoportot is, de ő ezt nem engedte, így a csoport fölbomlott. Kérdésemre, hogy mi lett Tóth Erzsivel, a következőket mondta: A balatoni buli után ő felszólította, hogy ne látogassa a kultúrházat. Erzsébet beadott egy kérvényt, hogy vegye figyelembe az eddigi munkáját, és ígéri, hogy ilyen többet nem fordul elő. Ő azonban közben külföldre utazott, és az elutasító választ nem küldte el. Ezért Erzsébet azt hitte, hogy továbbra is járhat, de amikor visszajött, egyértelműen eltanácsolta, erélyesen.”⁴⁹

Szebeni örnagy a történetekhez az alábbi megjegyzést fűzte: „*A csoport már kb. 1 éve problémákkal küzd, a közösségi szellem állandóan romlott. Ebben nagyban közrejátszott Boldizsár Péter és Tóth Erzsébet tevékenysége is. A végső ok Tóth Erzsébet botránya volt, amit Dévényi igyekezett elhallgatni. Így jelenleg a Csili nem rendelkezik Irodalmi Színpaddal.*”

Dévényinek nyilván azért is telt be a pohár, mert a Csili igazgatója – Fábíán Zoltán – a Johanna c. darab bemutatója előtt kirakta a főszereplőt, Tóth Erzsébet. Az állambiztonsági dokumentumokból nem derül ki, de Dévényi Róbert ezután átment a KISZ Központi Művészegyüttesének Irodalmi színpadához, ahol 1987-es haláláig rendezett. Csili csoportjának nagy része követte őt.

Az irodalmi színpad megszűnésével a Csili kikerült az akció helyszínei közül. A nyomozás sovány eredményei ellenére a belügyesek folytatni kívánták a „Kopasz”-ügyét. Tóth Erzsébet gondolták az összekötő szállnak a célszemélyhez, ezért „Huszt” feladatuk kapta, hogy hívja fel a lányt, és „*a közeledését mint udvarló tüntesse fel.*” Az udvarlás azonban mégsem jöhetett össze az ügynöknek, mivel a munkadoszati dossziéből hátralévő egy évben nincs semmilyen említése Tóth Erzsébetnek vagy Boldizsár Péternek.

A „Kopasz” fedőnevű előzetes ellenőrzés operatív dossziéja nem került elő, a levéltárban sincs nyoma, így egyelőre nem tudni, mi volt a folytatás; megpróbálták-e más ügynökökkel becserkészni Boldizsár Pétert, vagy csendben lezárták a nyomozást. Boldizsár a székesfehérvári amatőr színjátszók rendezője lett, de nincs nyoma, hogy bármilyen okkal vádat emeltek volna ellene. A nyomozás folyamatából csak az derült ki, hogy mi érdekelte a nyomozókat. Arról azonban alig van adat, hogy mi is indokolta a kitartást, amivel a célszemély behálózását folytatták. Az a kérdés is felmerülhet az olvasóban, hogy miért éppen Boldizsárt szűrték ki? Alighanem ezres nagyságrendben mászkálhattak a hetvenes évek közepén a hozzá hasonló, világmegváltó terveket szövögető, a rendszerrel elégedetlen,

⁴⁹ „Huszt László” harmadik munkadoszati dossziéja: ÁBTL 3.1.2 M-39 271/2.

mindennel kritikus és kissé szabad szájú értelmiségi fiatalok. Vajon mindet megfigyelték? Boldizsárról még azt sem lehetett mondani, hogy reakciós, vagy jobboldali gondolkodású volt, hiszen Che Guevara volt a példaképe. A nyomozás mégis gőzerővel folyt. Általános magyarázat lehet még, hogy az állambiztonság mindenről tudni akart, és mindenhol jelen akart lenni; a kultúra pedig politikailag kiemelt terület volt, és inkább bevállaltak tíz fölös akciót, minthogy egyszer hibát ejtsenek. Boldizsár izgága rendszerkritikus kijelentései és Dévényi részéről a hivatalos irányvonallal nem kompatibilis rendezői nézőpont pedig jó táptalaja volt a belügyi paranoiának. A végső reagálás egy adminisztratív eszközökkel megvalósított nyomás volt, ami öszre a társulat széthullását okozta.

A Kádár-rendszer végül is így működött: ha valami nem tetszett a hatalomgyakorlóknak, akkor ezek az adminisztratív módszerek csendben bomlasztottak, fegyelmeztek. A megregulázott egyének sokszor nem is tudhatták, hogy pontosan miért kapták, amit kaptak, és sikertelenségük oka is sokszor rejtve maradt. Ennél a történetnél a személyes kudarcok zöme rejtve maradt, a járulékos veszteség pedig a Csili Soós Imre Irodalmi Színpada volt.

3.Ügynök az Astra Bábegyüttes környékén

Az alábbi fejezet egy művelődési házak körül aktívan foglalkoztatott ügynökről és arról szól, miként irányították át a Pesterzsébeten működő Astra Bábegyüttes körébe. Bár a társulat megkörményezése nem volt sikeres, és csak három jelentés készült a látogatásokról, az eset mégis jó példa arra, miként küldözgették ide-oda a különböző kulturális objektumok között az alkalmasnak vélt hálózati személyeket.

A „Forgó” fedőnevű titkos megbízott a BRFK III/III-B. alosztály által foglalkoztatott hálózati személye volt, történetünk idején mintegy évtizedes ügynöki múlttal. Fülöp István Gábor műszaki rajzoló – aki a belügyi dokumentumok szerint a Csepeli Vas- és Féművekben dolgozott, és Bucz Hunor amatőr színtársulatában játszott – a hetvenes évek elején, húsz éves korában szervezték be. Ügynöki tevékenységét legegyszerűbben úgy foglalhatjuk össze, ha idézzük tartótisztje, Szombathy István rendőr főhadnagy (BRFK III/III-B alosztály) 1985. március 21-i jelentését, amely „Forgó” hálózati tevékenysége befejezése alkalmából született: *„Forgó” fn. tmb.-t [titkos megbízottat] 1971. szeptember 6-a óta foglalkoztattuk kulturális területen, védelmi feladatok ellátására. Az eltelt idő alatt a tmb. 128 jelentést adott, ebből 36 központi értékű volt. A hálózat a beütemezett találkozókra pontosan megjelent, feladatai végrehajtásáról pontosan beszámolt. Eredményes munkát végzett jelzések: „Dalosok”, „Fodor”; ügyek: „Hobik”, „Szerzetes”, „Fogas”; valamint előzetes ellenőrzések célszemélyeinek ellenőrzésében. Ezen túl kulturális jellegű klubokban történt események vizuális megfigyelésére, operatív szempontból érdekes személyekkel történő kapcsolatlétesítésre foglalkoztattuk. Személyi tulajdonságai és hírszerző lehetőségénél fogva*

*feladatait az esetek többségében eredményesen hajtotta végre. Jelentései megalapozottak voltak. Foglalkoztatása során kapcsolatba került több, a BM III/III-4 és a BM III/III-5 osztályok látókörébe került személlyel. Dekonspiráció részéről nem merült fel. A tmb-nek 1984 januárjától családi körülményeiben beállt változás, új munkahelyre kerülés következtében elhárítási területünkön az operatív szempontból jelentősebb személyekkel kapcsolata megszakadt, ennek felújítására nincs lehetősége. Körülményeinek mérlegelése után a hálózathoz történő kizárására tettünk javaslatot.*⁵⁰

A titkos megbízott besorolású ügynök tevékenységét két munkadossziéba gyűjtötték össze.⁵¹ „Forgó” második kötetét 1979 májusában nyitották meg.⁵² Tartótisztje ekkoriban Tóth József rendőr hadnagy volt, akivel többnyire egy „Mosoly” fedőnevű T-lakásban⁵³ találkozott. Legtöbb jelentését a Hazafias Népfront Frederic Joliot-Curie Ifjúsági Klubjáról adta, amelynek rendszeres látogatója volt. A dosszié első jelentésének iktatási feljegyzéséből kiderül, hogy ennek a klubnak is volt objektumdossziéja. A klub rendszeresen hívott meg külső előadókat (pl. Várkonyi Tibort, Tamás Gáspár Miklóst, Vas Zoltánt, Kornai Jánost), és az „ellenőrzöttnek és megbízhatónak” minősített „Forgó” részletesen beszámolt ezekről az előadásokról, s a közönség reakcióiról.⁵⁴ Törzshelyén kívül „Forgó” a főváros kulturális életének más helyszíneire is rendszeresen ellátogatott, így 1982-ben a Csilivel kapcsolatban is írt három jelentést.

Március 9-én bízták meg, hogy „a XX. kerületi Építők Művelődési Házban kialakult kapcsolatát erősítve vegyen részt az Astra Bábegyüttes munkájában.” Ebben az időben az Astra Bábegyüttes az Építők Művelődési Házban működött, amely azonban a Csilihez tartozott. 1974-ben a kerület kulturális intézményeit centralizálták, és a Vasas Művelődési Házat (a Csilit) összevonták az Ady Endre utcai Építők Művelődési Házával és a Soroksári Táncsics Művelődési Háza. A továbbiakban a Csili, mint a XX. kerületi Művelődési Otthonok Igazgatósága működött tovább. Az Astra Bábegyüttes eredetileg a Csili B épületének kamaratermében működött, de itt 1976-ban le kellett bontani a színpadot, és a társulat a közeli Építők Művelődési Háza színpadát kapta meg.

⁵⁰ ÁBTL 3.1.2 M-40 723/1 „Forgó” M-dosszié, zárójelentés.

⁵¹ A hálózati személyek jelentéseit úgynevezett munkadossziékba gyűjtötték. Ha a jelentések lapszáma túllépte a 300-360 oldalt, a tartótiszt lezárta és a központi irattárba küldte az anyagot, és új dossziét igényelt.

⁵² „Forgó” első munkadossziéja is kutatható. Ebben elsősorban a Csepeli Utcaszínházról, a Vízivárosi Pinceklubról, a csepeli Rideg Sándor Művelődési Házról, a Peremszínpadról és a Frederic Joliot-Curie Ifjúsági Klubról jelentett. Foglalkoztatták még Bucz Hunor rendező és Turcsányi Péter költő kapcsán is. ÁBTL 3.1.2 M-40 723.

⁵³ Titkos-lakás, a BM egyik fedett találkozási helye.

⁵⁴ Az „ellenőrzött” azt jelentette, hogy a belügy egy másik együttműködő révén rendszeresen ellenőrizte az ügynök jelentéseinek valóságtartalmát. „Forgó” egyik jelentésének intézkedésénél olvasható, hogy „a klub felügyeletével megbízott G.L. társadalmi kapcsolatunk segítségével pontosítjuk az adatokat.” Ebből kikövetkeztethető, hogy a BM egyik segítője a Joliot-Curie Klubban egy G.L. monogramú személy volt. Természetesen a klubban más hálózati személy is tevékenykedhetett. ÁBTL 3.1.2 M-40 723/1 „Forgó” M-dosszié. 121.

„Forgó” a kapott feladatát meglehetősen lassan hajtotta végre, mivel csak két hónappal később jutott a társulat közelébe. *„Ismerősöm elmondta, hogy a XX. kerületi Csili Művelődési Központban kapcsolatteremtés célja végezt sikerült felvennie a kapcsolatot. Meglátogatta őket az V. hó 7-8-9-én tartott bábjátékos seregszemen, ahol az országból 15-20 csoport gyűlt össze a szakmai zsűri előtt. Felajánlotta a segítségét a csoport művészeti vezetőjének (Vízváry László), hogy bármikor szívesen részt vesz a próbáikon.”*⁵⁵ A jelentést május 26-án adta egy nyilvános helyen az 1980 augusztusában kapott új tartótisztjének, Szombathy István rendőr hadnagynak. Az ügynök „ismerőse” valójában önmaga volt. A BM hálózati protokollja szerint az ügynöki jelentéseket mindig egyes szám harmadik személyben, az „ismerősöm” formulával kellett megírni. Beszervezésükkor a tartótisztek erről részletesen kioktatták az új hálózati személyeket. Az említett rendezvény pedig a Budapesti Bábjátékos Majális volt, amelyet 1974-től évente rendeztek meg a Csiliben. A rendezvény szakmai házigazdája az Astra Bábegyüttes volt, amely 1967 óta működött a Csiliben. Vízvári László (1919-2003) a Piarista Gimnázium paptanára volt, aki 1954-ben harmadmagával alapított bábársulatot az iskolájában.⁵⁶ Mivel a belügyesek folyamatosan szemmel tartották a piaristákat, Vízvári pedig művészi tevékenységével is felhívta magára a figyelmet, így az ötvenes évek óta rendszeresen készültek róla ügynöki jelentések.

Az első jelentés után a tartótiszt utasította ügynökét, hogy folytassa a kapcsolatépítést a Csiliben, továbbá vegyen részt az *„ott megrendezésre kerülő beat koncerten”*. A jelentés végén az iktatásnál szerepel, hogy egy példányt a Csili objektumdossziéjában helyeztek el. „Forgó” a következő alkalommal, június 24-én jelentett – szintén egy nyilvános helyen – Szombathy hadnagynak: *„Ismerősöm elmondta, hogy a Csiliben működő amatőr bábegyüttes vezetőjével kialakított jó kapcsolat alapján ezentúl lehetősége fog nyílani szabadabb mozgásra a Csili rendezvényein. Ez a társaság július elején 2 hetes táborozáson fog részt venni Eger mellett, ahol más amatőr bábegyüttessel közösen lesznek. Ahogy az új évadjuk beindul, ismerősömet szeretettel fogadják mindig.”*⁵⁷

Ezután természetesen az ügynököt megbízták, hogy derítse ki, melyik együttesekkel nyaral együtt az Astra Bábegyüttes, továbbá erősítse a kapcsolatait a Csiliben, és vegyen részt a megadott rendezvényeiken.

„Forgó” a harmadik jelentését szeptember 7-én adta le, ezúttal a „Mosoly” fedőnevű T-lakáson: *„Ismerősöm által korábban említett alkalmi szintársulat, amelyek Erzsébeten az Építők Művelődési Házban próbálnak, változatlanul ott tartják próbáikat. Vezetőjük Kecskeméten lakik, pontosabban bemérése folyamatban van. Jelenleg 3 férfi és 3 nő van a csoportban. A férfiak közül 2 fő 20-30 között, a harmadik kb. 50 éves. A két nő 45-50 körül van, a harmadik 30 év körüli. Tudomása szerint próbalehetőséget a Csilitől kapnak, és*

⁵⁵ ÁBTL 3.1.2 M-40 723/1 „Forgó” M-dosszié. 185.

⁵⁶ Az első években Aurora együttes volt a bábcsoport neve, csak 1962-től nevezték magukat Astra Bábegyüttesnek.

⁵⁷ ÁBTL 3.1.2 M-40 723/1 „Forgó” M-dosszié. 187-188.

*vidékre járnak művelődési házakba előadásokat tartani. Konkrét tudomása van egy három felvonásos előadásról, amit augusztusban Cegléden, a művelődési házban tartottak.*⁵⁸

A jelentés végén szerepel, hogy „Forgónak” továbbra is figyelnie kellett az együttest, és azzal is megbízták, hogy szerezze be a Csiliben próbáló amatőr színjátszótársulat névsorát is.

A feladat ellenére az ügynek nem lett folytatása, „Forgó” nem adott több jelentést a bábtársulatról. Az okokról csak találgatni lehet: talán mégsem sikerül olyan jól a kapcsolatépítés, talán az ügynök szabotálta el a dolgot, vagy egyszerűen a belügyiek rájöttek, hogy az Astra körül számukra semmi érdekes sincs, és átirányították az emberüket. A dokumentumokból az sem derül ki, miért küldték oda „Forgót”. A legnyilvánvalóbb magyarázat, hogy az egész akció egy szűrőpróba-szerűen elvégzett ellenőrzés volt.

„Forgó” azonban tovább járt a művelődési házakba. Második munkadossziéja jelentéseket tartalmaz a Marczibányi Téri Művelődési Központ több rendezvényéről, többek között arról, ahol az amerikai Robert Taylor és jazz-együttese lépett fel. Rendszeresen jelentett még a Belvárosi Ifjúsági Ház rendezvényeiről is. 1981. november 27-én elküldték Kicsi Sándor irodalmár középkori Erdélyről szóló előadására a Belvárosi Ifjúsági Klubba. Kicsi már korábban kiváltotta a BM figyelmét néhány nacionalista kijelentésével, így a következő előadására is utána küldték az ügynököt.

Amikor 1981 áprilisában a Joliot-Curie klubba nem tudott járni, átirányították a Józsefvárosi Ifjúsági Klubba. de jelentett az Egyetemi Színpad előadásáról is. 1981 októberében pedig elküldték a Hazai Fésűsfonó Művelődési Házába. Volt a Csepeli Munkásotthonba is, Németh László emlékesten. A jelentésekből néha emberi dolgok is kiderültek. Megegett, hogy elküldték a Belvárosi Ifjúsági Házba, egy irodalmi csoport műsorára, de nem tudott menni, mert beteg lett a kislánya, és orvoshoz kellett vinnie.

Miután a Joliot-Curie Klub átköltözött a Hazafias Népfront Belgrád rakpart alatti székházába, és 1982 végén új vezetéssel Rakpart Klub néven működött tovább, „Forgó” ide is járni kezdett. Ügynöki tevékenysége vége felé ezt a helyet és a Józsefvárosi klubot látogatta. „Forgó” mindig részletesen beszámolt a klubokban tartott előadásokról, jelentései tárgyilagosak, de többnyire érdektelenek voltak. Az ügynök nem volt különösebben rosszindulatú, bár az is megegett, hogy jelentette ismerőséről, Nádasy Lajos filmtechnikusról, hogy barátnője, Horineczky Erika színésznő disszidálásra akarta rávenni.

„Forgó” utolsó jelentését 1983. szeptember 23-án adta a Rakpart Klubról. A dokumentum végén, a tartótiszt értékelésében szerepel, hogy „a jelentés párhuzamosan foglalkoztatott

⁵⁸ ÁBTL 3.1.2 M-40 723/1 „Forgó” M-dosszié. 193.

hálózati személy által ellenőrzött információkat tartalmaz”. Ez annyit jelentett, hogy a Rakpart Klubról más is jelentett, és a két anyag információit összevetették egymással. Az ügynököt hivatalosan mintegy másfél évvel később, 1985 márciusában zárták ki a hálózatról.

Összefoglaló a Pesterzsébeti Vasas Művelődési Otthon (Csili) megfigyelésével kapcsolatos állambiztonsági iratokról

A Csili Művelődési Központ – amely a Kádár-korszakban a Pesterzsébeti Vasas Művelődési Otthon elnevezést viselte – mindvégig fontos helyet töltött be Budapest kulturális életében. Zenés-táncos rendezvényei miatt évtizedeken keresztül Budapest és környéke ifjúságának egyik kedvelt szórakozóhelye volt. A fentiek miatt a belügyi szervek is folyamatosan kontrollálták az ott folyó tevékenységeket. Sajnos azonban ezekről a történetekről is csak töredékek kerültek elő.

Az eddig kutatott iratok iktatási feljegyzései alapján a Csilinek a hatvanas-hetvenes évek fordulóján bizonyosan volt saját objektumdossziéja és a dossziének „tartója” is. Ebben az objektumdossziében gyűjtötték össze a Csili belügyi megfigyelésével kapcsolatban keletkezett dokumentumokat, és ebbe iktatták a Csilire vonatkozó ügynöki jelentéseket is.⁵⁹ A Csili objektumdossziéja egyelőre sajnos nincs meg, csak az egyes jelentések végén, az irat iktatására vonatkozó megjegyzésekből derül ki, hogy volt egy ilyen dosszié.

A Csili körül tartósan tevékenykedő belügyi munkatársakról és közreműködőkről többnyire csak találgatni lehet. Egyelőre nincsen dokumentum arról, hogy a Csili munkatársai között volt-e szigorúan titkos állományú (SZT) belügyi tiszt, de az intézmény mérete alapján lehetséges, hogy a Belügyminisztérium ilyen szinten is képviseltette magát.⁶⁰

Mint minden művelődési háznak a szocializmus alatt, így a Csilinek is mindvégig lehetett egy ún. „hivatalos kapcsolata”, vagy „társadalmi kapcsolata” is a belügy felé, aki mint az intézmény egyik vezető tisztségviselője egyfajta összekötő szerepet játszott a művelődési központ és az azt időnként megfigyelő állambiztonsági szerv között. A gyakorlatban a fenti kapcsolatok voltak azok a teljesen megbízhatónak tekintett személyek, akik rendszeresen találkoztak az objektumot „tartó”, vagy az aktuálisan ott zajló állambiztonsági tevékenységet irányító belügyi tisztekkel, tájékoztatót adtak az intézményben zajló eseményekről, illetve segítséget nyújtottak a különböző akcióknál. A hivatalos és társadalmi kapcsolatok azonosítását az is nehezíti, hogy jelenleg nem ismert semmilyen nyilvántartásuk. Személyüket többnyire csak a véletlenül előkerült belügyi dokumentumokból lehet kikövetkeztetni. A Csilivel kapcsolatban egyelőre a hivatalos vagy társadalmi kapcsolatokat sem sikerült azonosítani.

A Csilire vonatkozó állambiztonsági anyagok nagy része a hálózati személyek – a köznyelvben ügynökök vagy besúgók – jelentéseit összegyűjtő munkadossziékból (M-

⁵⁹ A Csili Művelődési Háznak a hatvanas-nyolcvanas évek között mindvégig lehetett objektumdossziéja, és az objektumnak tartótisztje is. Töredékes anyagok alapján feltételezhető, hogy 1969-től néhány évig Vida Ferenc rendőr alhadnagy (BRFK Pol. Oszt. III/b. csop.) volt az objektum tartója. ÁBTL 3.1.2 M-37 864. „Farsangi” M-dosszié.

⁶⁰ Az úgynevezett SZT-tisztek polgári foglalkozással álcázták magukat – többnyire az ellenőrzött objektum egyik vezető beosztású munkatársára kell gondolni – akik valójában a belügy tiszt rendfokozattal és fizetéssel rendelkező munkatársai is voltak.

dossziék) gyűjthető ki. Ha előkerülne, akkor a másik nagy forrás lehetne még a Csilivel kapcsolatba került megfigyelt személyek operatív dossziéja (O-dossziék). A titkosszolgálati logika alapján ugyanis a megfigyelt személyek is fedőnevet kaptak, és egy külön operatív dossziéba is összegyűjtötték a rájuk vonatkozó ügynöki jelentéseket.

Meg kell jegyezni, hogy a Csilivel kapcsolatban számos ügynök jelentése előkerülhet még, mivel az ÁBTL-ben őrzött iratok nagy része még nincsen olyan mértékben feldolgozva, hogy a nyilvántartásban történő egyszerű kereséssel minden vonatkozó irat előkereshető legyen. A témában további kutatásokat célzott, dossziéről-dossziéra haladva lehet végezni, és ezzel a módszerrel jó eséllyel bukkanhatnak fel még új anyagok.

A Csilivel kapcsolatban jelenleg az alábbi fedőnevű hálózat személyek munkadossziéjából kerültek elő érdekes anyagok: „Baba”; „Farsangi” „Huszi László”; „Papp Ferenc” és „Tatár Imre”. A felsoroltakon kívül előkerült néhány jelentés „Forgó”, „Mosolygó” és „Pier” anyagai közül is. Ez feltehetően csak a jéghegy csúcsát képezi a Csilire vonatkozó anyagok kapcsán és a további kutatások újabb eredményeket hozhatnak. Négy évtizednyi időszakról van szó, és egy komoly múltú és méretű kulturális központról – így nyilván nem túlzás feltételezni, hogy minimum több tucatnyi ügynökök is tevékenykedhetett több-kevesebb ideig a Csili körül. Konkrét számok azonban nincsenek.

A Csilivel – és a többi budapesti művelődési házzal – kapcsolatos állambiztonsági tevékenység közvetlen irányítói a BRFK III/III-A és B alosztályok – a hatvanas években a BRFK Politikai Osztályának III/a. és III/b. csoportok – mindenkori vezetői voltak. Ezek az alosztályvezetők (előtte csoportvezetők) koordinálták az aktuális feladatokat, ők döntöttek az ügynökök mozgatásáról, a fontosabb feladatok meghatározásáról. A legátfogóbb információkkal tehát ők, és természetesen a beosztott munkatársaik, a mindenkori tartótisztek, rendelkezettek a kutatott témában.

A vizsgált korszak a közelmúltunk részét képezi, az események egy része csak néhány évtizede történt, a korabeli résztvevők – mind a megfigyelték, mind a megfigyelők – egy része még köztünk él. A kutatás szempontjából ez a tény azt a furcsa helyzetet jelenti, hogy a kutató a témával kapcsolatos levéltári iratok töredékeiből próbál bizonyos történeteket rekonstruálni, találgatni, miközben az eseményeket akár élőszóval is elmondhatnák az akkori résztvevők.

